

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ

LUCRARE DE MASTERAT

2013

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ

**Dezvoltarea primelor comunități creștine în lumina așteptării a doua
venirii a lui Isus Cristos**

Îndrumător științific:

Dr. Zamfir Korinna conferențiar universitar

Candidat:

Rácz Emőke

BABEŞ–BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM

KOLOZSVÁR

RÓMAI KATOLIKUS TEOLÓGIA KAR

Az első keresztény közösségek alakulása a parúziavárás fényében

Témavezető:

Dr. Zamfir Korinna docens

Jelölt:

RÁCZ EMŐKE

*Mottó: „De bizakodunk, s jobban szeretnénk kiköltözni a testből, és elérkezni az Úrhoz.
Ezért igyekszünk is neki tetszeni, akár nála vagyunk, akár távol élünk tőle. (2 Kor 5,8-9)*

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	5
1. Bevezetés	6
2. A παρουσία a görög-római világban	8
2. 1. A παρουσία eredeti jelentése	8
2. 1. 1. Jelenlét	8
2. 1. 2. Jövetel	10
2. 1. 3. Asztrológia.....	11
2. 1. 4. Anyagi javak	11
2. 1. 5. Összegzés.....	12
2. 2. A παρουσία jelentésének módosulása a hellén korszakban.....	13
3. A παρουσία a Szentírásban	19
3. 1. A παρουσία az Újszövetségben	21
3. 2. A παρουσία Pál apostol leveleiben	24
3. 2. 1. Az 1 Tessz parúziaképe	25
3. 2. 2. Az 1-2 Kor parúziaképe	31
3. 2. 3. A Fil parúziaképe.....	36
3. 2. 4. Kitekintés: a 2 Tessz parúziaképe.....	38
3. 3. A páli eszkatológiai elképzelések inkoherenciájának kérdése	41
3. 3. 1. Fejlődéstudomány	42
3. 3. 2. Egyéb elméletek és megoldási kísérletek	46
4. A parúzia hatása a páli közösségek életére	48
5. Konklúzió.....	52
6. Yhteenveto	54
Melléklet	62
1. számú melléklet: V. Mithridates Eupator levelei, Kr. e. 88.....	63
2. számú melléklet: Néró korinthusi beszéde, Kr. e. 67	65
3. számú melléklet: Egy prefektus érkezésének bejelentése.....	69

1. Bevezetés

A parúzia, Jézus Krisztus második, dicsőséges visszatérése, mint a feltámadáson alapuló eszkatológiai jelentőségű esemény, fontos részét képezi a hitünknek, és elválaszthatatlanul hozzá kapcsolódik a holtak feltámadása, valamint a végítélet elképzelése is. Pál apostol leveleit olvasva azonban szembesülni lehet azzal a ténnyel, hogy ez eredetileg nem volt minden hagyományra jellemző, például az első tesszalóniki levélben nem része a parúziaképnek a végítélet, felmerül tehát a kérdés, hogy milyen parúziaképet vagy képeket alkothatunk a szentírási szövegek, pontosabban az egyes páli levelek vonatkozó részeinek olvasása révén. Továbbá kutatás közben egy újabb kérdés fogalmazódott meg bennem: hogyan hatottak ki az egyes elképzelések a közösségek életére, amelyeknek Pál apostol az aktuális levelet írta.

Dolgozatom három nagy részre tagolható a már említett kérdések mentén. Az első részben a parúzia történeti hátterével foglalkozom, főként ókori görög drámák és más korabeli szövegtanúk szóhasználatára támaszkodva megvizsgálva a kifejezés eredeti, hétköznapi nyelvben használt jelentéseit. Ugyanakkor ebben a részben kitérek arra is, hogy a hellén korszakban milyen változásokon ment át a *παρουσία* fogalma, miközben a mindennapi nyelvben használatos kifejezésből az uralkodói látogatások terminus technivusává vált és szakrális jelentéssel ruházódott fel, mindezt történelmi példák és fennmaradt szövegtanúk révén illusztrálva, amelyek közül néhány mind eredeti nyelven, mind pedig fordításban megtalálható a mellékletben.

Jelen dolgozat második részében egy rövidebb összehasonlító elemzést használva összekapcsoló részként, áttérek a parúzia Szentírásban használatos jelentésének tárgyalására. Mint Pál által „megkeresztelt” és a keresztény „szakzsargonba” beemelt fogalom, a *παρουσία*, mint kifejezés átment némi változáson, noha az összehasonlításból kiderül, hogy ez sokkal inkább jelentőségében, mint jelentésében mutatkozik meg. A páli korpuszból olyan autentikus szövegeket emeltem ki, amelyekben az apostol általa alapított közösségeknek ír, felmerülő kérdéseikre válaszolva, illetve amelyekben viszonylag sűrűn használja az eredeti görög kifejezést is, mint az 1 Tessz, az 1- 2 Kor, valamint a Filippi levél, illetve kitekintésként röviden írtam a 2 Tessz parúziaképéről is, amely ugyan nem az autentikus levelek sorába tartozik, de olyan mértékben és módon változik benne az 1 Tessz parúziaképéhez

viszonyítva a megfogalmazott hagyomány, hogy érdekesnek tartottam a tárgyalt hagyományok sorába beemelni.

Végezetül pedig dolgozatom harmadik, és egyben utolsó jelentőségteljes részében azt vizsgáltam és igyekeztem összefoglalni, hogy hogyan hatott-e, illetve ha igen, hogyan hatott ki az egyes közösségek életére a parúziavárás, illetve módosítható-e valamilyen szinten vagy mértékben az emberek életvitelét, és ha igen, akkor miben és hogyan?

2. A παρουσία a görög-római világban

2. 1. A παρουσία eredeti jelentése

A παρουσία kifejezést gyakran fordítják Jézus Krisztus újbóli eljövételének, bár egy eredetileg a köznyelvben használt többértelmű görög kifejezésről van szó, mely bekerült később fogalomként az Újszövetségbe,¹ ahol főként között jelenlétnek, jövételnek, érkezésnek fordítják, ami tulajdonképpen nem is áll annyira távol a kifejezés eredeti, köznyelvben használt jelentésétől, ugyanis hasonló tartalmakat volt hivatott megnevezni görög szövegekben is a παρουσία. A továbbiakban ezen jelentéseit veszem sorba korabeli szövegtanúk részleteit hozva példaként.

2. 1. 1. Jelenlét

A kifejezést elsődleges értelemben jelenlét kifejezésére használták a görög nyelvben főként személyekre vonatkoztatva. Az egyes jelentéstartalmakra és használatukra korabeli szövegtanúkból, például drámák szövegéből lehet következtetni. Aiszkhülosz Perzsák² című tragédiáját olvasva a dráma 169. sorában találkozhatunk ezzel a kifejezéssel. A szövegkontextusból az derül ki, hogy a szerző a kifejezést jelenlét értelemben használja:³

ὅμμα γάρ δόμων νομίζω δεσπότην **παρουσίαν**.

*A ház fényének forrása a ház urának jelenléte.*⁴

Euripidész Alkésztisz⁵ című tragédiájában a kifejezést a hősnő temetésén résztvevő férfiakra ugyanebben az értelemben használja a szerző mű 606. sorában⁶:

¹ Vö. VORGRIMMLER, HERBERT: *Új teológiai szótár*, Budapest 2006, 504.

² AESCHYLUS: *Persians*, Perseus Collection, Greek- Roman Materials

<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0011> (hozzáférés: 2013. február 8.)

³ Vö. παρουσία, in: LIDDELL, HENRY-GEORGE-SCOTT, ROBERT-JONES, HENRY STUART-MCKENZIE, RODERICK: *The Online Liddell- Scott- Jones Greek- English Lexicon*, Theasurus Linguae Graecae, 2011, 1343, <http://stephanus.tlg.uci.edu/ljsj/#eid=82238&context=lsj&action=from-search> (hozzáférés: 2013. február 8.)

⁴ AESCHYLUS: *Persians*, 159- 175,

<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3A1999.01.0011%3Acard%3D159>

ἀνδρῶν Φεραίων εὐμεινῆς **παρουσία**.

*Phérai férfiai jóakaratukból jelen voltak.*⁷

Szophoklész is ugyanezt a szót adja hősnője ajkára az Elektra⁸ 948. sorában, amikor a lány kijelenti, hogy egyetlen barát sincs jelen, aki támogathatná⁹:

παρουσίαν μὲν οἶσθα καὶ σύ που φιλῶν.

*magányos jelenlétem, és te, barátom, máshol vagy.*¹⁰

Az idézett helyeken a görög kifejezés egyértelműen személyek jelenlétére vonatkozik, de fontos megjegyezni, hogy a *παρουσία* tárgy vagy elvont fogalom jelenlétének kifejezésére is használható, ahogyan azt például az Euripidész által írt Hecuba¹¹ 227. sorában használja Odüsszeusz a gondok, bajok jelenvalóságának kifejezésére:¹²

παρουσίαν κακῶν

*a rossz jelenléte.*¹³

⁵ EURIPIDES: *Alcestis*, Perseus Collection, Greek- Roman Materials,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0087> (hozzáférés: 2013. február 8.)

⁶ Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

⁷ EURIPIDES: *Alcestis*, 606- 628,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0087%3Acard%3D606>

⁸ SOPHOCLES: *Electra*, Perseus Collection, Greek- Roman Materials,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0187> (hozzáférés: 2013. február 8.)

⁹ Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

¹⁰ SOPHOCLES: *Electra* , 947- 989,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0187%3Acard%3D947>

¹¹ EURIPIDES: *Hecuba*, Perseus Collection, Greek- Roman Materials,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0097> (hozzáférés: 2013. február 8.)

¹² Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

¹³ EURIPIDES: *Hecuba*, 216- 250,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0097%3Acard%3D216>

Ugyanakkor kiemelném azt is, hogy ez a jelenlét, amelyet a παρουσία kifejez, nem egyszerű jelenlét, hanem mindig következményekkel jár, ¹⁴ például a Szophoklész-től fennmaradt dráma, az Elektra esetében ez lenne a főhős számára a baráti támogatás, a jelenlét elmaradása pedig ennek hiányát és a magányt eredményezi.

2. 1. 2. Jövetel

A kifejezés másik alapjelentése a jelenlétet eredményező jövetel folyamata, a megérkezés és az sem ritka, hogy a szó mindkét értelemben előfordul egy szövegen belül, éppen aktuális jelentését ugyanis a szövegkörnyezet határozza meg. Az imént idézett euripidészi tragédia, az Alkésztisz 209. sorában például nem jelenlétként, hanem megérkezésként értelmezendő, amelyet a szolgáló bejelent:¹⁵

ἀλλ' εἶμι καὶ σὴν ἀγγελῶ παρουσίαν:

De megyek és bejelentem érkezésetet. ¹⁶

Ugyanez a szó jelentése a az Elektra 1104. sorában is, ahol Oresztész megkérdezi, ki jelenti be a megérkezését:¹⁷

ἡμῶν παθεινῆν κοινόπουν παρουσίαν

rég várt érkezésünket. ¹⁸

Szophoklész Elektra című tragédiájában előfordul a szó egy harmadik jelentése is, az elérkező, adódó alkalom a mű 1251-1252. sorában,¹⁹ amikor Oresztész a történetek felidézéséről beszél:

¹⁴ Vö. BRAUMANN, G: παρουσία, in: BROWN, COLIN (ed.): *The New International Dictionary of New Testament Theology*, vol. 2, G-Pre, 1976, 898.

¹⁵ Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

¹⁶ EURIPIDES: *Alcestis*, 136- 212,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0087%3Acard%3D136>

¹⁷ Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

¹⁸ SOPHOCLES: *Electra* , 1098- 1125,
<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0187%3Acard%3D1098>

¹⁹ Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

ὅταν **παρουσία** φράζη.

... *amikor az alkalom úgy hozza.*²⁰

2. 1. 3. Asztrológia

Mint azt már említettem, a **παρουσία** egy több jelentéstartalmat hordozó kifejezés. Az eddig felsorolt három jelentésben még nem merül ki az értelme, Vettius Valens, a Kr. e. 2. században alkotó asztrológus munkáiban²¹ például teljesen új, kizárólag az asztrológia területén belül használatos értelmével találkozhatunk. A szerző szövegeiben a kifejezés egy adott bolygó állatövben aktuálisan elfoglalt helyének megnevezésére szolgáló terminus technicusszá válik:²²

*Ugyanígy a jel, amelyben a csillag jelenik meg...*²³

2. 1. 4. Anyagi javak

A **παρουσία** kifejezés egy másodlagos jelentéskört is kapott a görög köznyelvben, amely az eddig felsorolt értelmezési lehetőségektől eltérően az anyagi javakhoz kapcsolódik. Vannak szövegek, ahol a **παρουσία** birtokot, tulajdont jelent, esetleg pénzbeli hozzájárulást, bevételt, katonai hatalmat.²⁴

A Zsidókhhoz írt levél tizenharmadik fejezetének ötödik versében is birtok, tulajdon értelemben használja a szerző a kifejezést, amikor azt mondja:²⁵

ἄφιλάργυρος ὁ τρόπος, ἀρκοῦμενοι τοῖς **παροῦσιν**. αὐτος γὰρ εἰρηκεν, Οὐ μή σε ἀνῶ οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπω.

²⁰ SOPHOCLES: *Electra*, 1232- 1252,

<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0187%3Acard%3D1232>

²¹Vö. VETTIUS VALENS: *Anthologies*,

<http://www.csus.edu/indiv/r/rileymt/Vettius%20Valens%20entire.pdf> (hozzáférés: 2013. február 9.)

²² Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

²³ Vö. VETTIUS VALENS: *Anthologies*, Book I, 49 P, 22.

²⁴ Vö. BRAUMANN, 898.

²⁵ Vö. OEPKE, A.: **παρουσία**, in KITTEL, Gerhard (szerk.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, 5. Band, Ξ-Πα, Stuttgart 1966, 857; RADL, WALTER- KEHL, MEDARD: *Parusie*, in: KASPER, WALTER (ed.): *Lexikon für Theologie und Kirche*, 3. Auflage, 7. Band, Freiburg 2006, 1402.

Legyen viselkedésetek fösvénység nélkül való, elégedjete meg azzal, amitek van; mert ő mondta: „Nem hagylak el és nem távozom el tőled.” (Zsid 13,5)

2. 1. 5. Összegzés

Összefoglalva tehát a παρουσία-ról elmondhatjuk, hogy több jelentéssel bíró szó, jelenthet egyaránt a jelenlétet, az azt eredményező jövetelt, érkezést, alkalmat, szövegkörnyezettől függően, illetve van egy másodlagos, anyagi javak köréhez kapcsolódó értelmezési lehetősége, ebben az esetben tulajdon, birtok, anyagi hozzájárulás értelmében fordul elő az egyes szövegekben.²⁶ A felsorolt, mindennapi szóhasználatban előforduló értelmezési lehetőségeiben ugyanakkor nem merül ki minden jelentése, idővel ugyanis ez a kifejezés bekerül a szakrális szóhasználatba is, ezáltal jelentéséhez nagyobb jelentőség társul és így bizonyos vonatkozásban be is szűkül.²⁷

²⁶ Vö. LIDDELL–SCOTT–JONES–MCKENZIE, 1343.

²⁷ Vö. OEPKE, 1402.

2. 2. A *παρουσία* jelentésének módosulása a hellén korszakban

Az eredetileg mindennapokban használt profán kifejezést idővel szakrális jelentéssel ruházták fel a görög nyelvterületen élők. A Nagy Sándor uralkodásával kezdetét vevő hellén korszakban²⁸ a *παρουσία* az uralkodók, helytartók, illetve istenségek epifániaszerű látogatásainak megnevezésére kezdték használni elsősorban görög területen.²⁹ Ebben a periódusban a szó a hatalmasok látogatásának³⁰ a terminus technicusává lett, és az is maradt egészen a Krisztus utáni II. századig.³¹

Az epifániaszerű *παρουσία*, mint a hellenizált környezetre jellemző eseményhez, számos szöveg tanú maradt fel ebből a korból, amely ezeknek a látogatásoknak az emlékét őrzi, és megismerhetjük belőlük az egyes részleteket ezekhez a rendkívüli jelentőségű szakrálisnak tekintett eseményekhez kötődően. A továbbiakban kiemelnek néhány szöveget, amelyek révén e látogatások egyes elemei, előzményei, illetve következményei válhatnak áttekinthetőbbé.

Ptolemaiosz Philopator hellén uralkodó Jeruzsálemben tett látogatására vonatkozóan a 3 Makk 3,17-ben a szerző használja a *παρουσία* kifejezést is, bár úgy tűnik, a zsidóság számára a *παρουσία*-ja során a Templomba betérni akaró uralkodó mégsem elég hatalmas, az oltárnál szolgálni ugyanis csak a papoknak van joga,³² a Templom szigorú hierarchiájához és szabályaihoz híven.³³

²⁸ A hellenisztikus kor kezdetének III. Alexandrosz, közismerten Nagy Sándor i. e. 336 és 323 közötti uralkodását tekintik a történészek, végét pedig i. e. 30-ra teszik, amikor Augustus császár seregei meghódították a görög Egyiptomot. (Vö. SWIDERSKOWNA, ANNA: *A hellenizmus kultúrája, Nagy Sándortól Augustusig*, Budapest, 1981, 5).

²⁹ Vö. LUKE, Trevor S.: *The Parousia of Paul at Iconium*, In: *Religion and Theology* 15, 2008, 226.

³⁰ Vö. OEPKE, A.: *παρουσία*, 1402.

³¹ Vö. DEISSMANN A.: *Licht vom Osten, Das Neue Testament und die neuentdeckten Texte der hellenistisch-römischen Welt*, Tübingen, 1908, 269.

³² Vö. CASTELOT, JOHN– CODY, AELRED, O. S. B., *Izrael vallási intézményei*, in. BROWN, R. E., FITZMAYER, J. A., MURPHY, R. E. (szerk.), *Jeromos Bibliakommentár III*, Budapest, 2003, 368.

³³ Vö. JAKUBINYI GYÖRGY, *Bevezetés az Ószövetségbe I*, Gyulafehérvár, 1990, 51.

οἱ δὲ λόγῳ μὲν τὴν ἡμετέραν ἀποδεξάμετοι **παρουσίαν** τῷ δὲ πράγματι ὡόθως προθυμηθέντον ἡμῶν εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναὸν αὐτῶν καὶ τοῖς ἐκπρεπέσιν καὶ καλλίστοις ἀναθήμασιν τιμῆσαι...

„Ők elfogadták a jelenlétünket szóban, de nem tettekben, mert amikor azt javasoltuk, hogy lépjünk be templomuk szentélyébe és tiszteljük meg nagyszerű és a legszebb ajándékokkal, [...]. „³⁴

A látogatások isteni természetével kapcsolatban érdekes az, amit Germanicus ír 18-19-ben Egyiptomban tett látogatásáról. Olyan nagy lelkesedéssel vették körül hívei, mintegy istenként bántva vele, hogy kénytelen elhatárolódni a neki tulajdonított szereptől:

„... elfogadom a jó szándékot, melyet irántam tanúsítotok, amikor csak láttok engem, de gyűlöletesek előttem a kiáltásaitok, hogy isteni és én minden módon elutasítom azokat. Azok csak az igazi megmentőhöz illenek és az egész emberiség jótevőjéhez, apámhoz és az ő anyjához, a nagyanyámhoz. Minden érdem, amely az enyém, csupán az ő isteni voltuknak a következménye... ³⁵

Egy alexandriai papiruszon talált hivatalos levél töredéke egy prefektus érkezését jelenti be illő fogadtatás reményében.³⁶ A szöveg a *πάρεμι* igét használja hasonlóan Néró korinthusi látogatása alkalmából megszülető beszédéhez, amelyben elrendeli, hogy november 29-én Korinthusban annyi ember legyen jelen, amennyi csak elképzelhető és lehetséges:³⁷

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ λέγει· Τῆς εἰς με εὐνοίας τε καὶ εὐσεβείας ἀμείψασθαι θέλων τὴν εὐεργεστάτην Ἑλλάδα κελεύω πλείστους καθ' ὅ[σ]ο[ν] ἐνδεχέται ἐκ ταύτης τῆς ἐπαρχείας **παρῖναι** | ἰς Κόρινθον τῇ πρὸ τεσσάρων καλανδῶν Δεκεμβρίων.

³⁴ BibleWorks for Windows 7.0, Software for Biblical Exegesis and Research

³⁵ Vö. HARRISON, J.R.: *Paul and the Imperial Authorities at Thessalonica and Rome: A study in the conflict of ideology*, WUNT 273, Tübingen 1976, 56.

³⁶ Vö. HORSLEY, G. H. R.: *New Documents Illustrating Early Christianity, A Review of the Greek Inscriptions and Papyrus published in 1976*, North Ryde 1981, 46.

³⁷ Vö. HORSLEY, G. H. R.: *New Documents Illustrating Early Christianity, A Review of the Greek Inscriptions and Papyrus published in 1979*, North Ryde 1987, 168.

*Az uralkodó császár kihirdeti: Minthogy jutalmazni óhajtom a legnemesebb Görögországot irántam való jó szándékáért és áhítatosságáért, elrendelem, hogy a lehető legtöbben legyenek jelen november 29-én Korinthusban e provinciából.*³⁸

Néró görögországi, pontosabban korinthusi παρουσία-jának már a bejelentése is előrevetíti a következőt, azt a bizonyos jutalmat, amelynek mibenléte és meglehetősen grandiózus volta a császár elhangzó beszédéből derül ki:

ἀπροσδόκητον ὑμῖν, ἄδρες Ἕλληνες, δωρεάν, | εἰ καὶ μηδὲν παρὰ τῆς ἐμῆς
μεγαλοφροσύνης | ἀνέλπιστον, χαρίζομαι τοσαύτην ὅσῃν οὐκ ἐξωρήσατε
αἰτεῖσθαι· πάντες οἱ τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως | νῦν Πελοπόννησον κατοικοῦτες
Ἕλληνες | λάβετε ἐλευθερίαν, ἀνισφορίαν, ἣν οὐδ' ἐν τοῖς εὐτυχεστάτοις ὑμῶν πάντες
χρόνοις ἔσχετε· | ἢ γὰρ ἀλλοτρίοις ἢ ἀλλήλοις ἐδουλεύσατε.

*Görögök, váratlan ajándékot adok nektek, s noha bármit lehetne várni nagyvonalúságomtól, olyan mértékű ajándék ez, hogy képtelenek lettetek volna kérni. Ti, görögök, akik Achaját lakjátok, s ami eddig Peloponesszész volt, szabadságot kaptok és mentességet az adóktól, amitek nem volt tiétek még virágkorotokban, legkedvezőbb időszakaitokban sem, hiszen vagy idegenek rabszolgái voltatok vagy egymáséi.*³⁹

Korinthus és Patras városában 67-ben e császári látogatás alkalmából érdemet is vertek Adventus Aug(usti) Cor(inthi) felirattal a császár tiszteletére,⁴⁰ illetve a császár kultusza is fellendül hívei körében nagylelkűségének hála, amint az egy korabeli javaslatból kiderül:

Διὶ Ἐλευθερίῳ [Νέρων]ι εἰς αἰῶνα, καὶ ἀγάλμα|τα ἐν τῷ νῦν τοῦ
Ἀπόλλωνος τοῦ Πτωΐου συνκαθει|δρύνοντας τοῖς [ἡμῶν] πατρίοις θεοῖς [Νέρωνος]
Διὸς | Ἐλευθερίου καὶ Θεᾶς Σεβαστῆς [Μεσσαλίνης], ἵνα | τούτων οὕτως τελεσθέντων
καὶ ἡ ἡμετέρα πόλις | φαίνεται πᾶσαν τειμὴν καὶ εὐσέβειαν ἐκπεπληρω|κυῖα εἰς τὸν

³⁸ DITTENGERGER, GUILIELMO: *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, Tertium Edita(SIG³), Lipsiae, 1917, 814 ,I

³⁹ SIG³, 814 II.

⁴⁰ Vö. HARRISON, 57.

τοῦ κυρίου Σεβαστοῦ [Νέωνος οἶκον.] εἶναι δὲ ἐν ἀναγραφῇ τὸ φήμισμα παρὰ τε τῷ
Διὶ τῷ Σωτῆρι ἐν ἀγορᾷ ἐν στήλῃ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πτοίου.

Ezért eldöntötték a tanács és a nép, hogy imádjuk őt a megváltó Zeusznak szentelt oltárnál és ráírjuk, hogy a Megváltó Zeusznak, Nérónak mindörökké és emeljünk szobrot Nérónak, a megváltó Zeusznak és az istennő Augusta Messalinának Ptoian Apolló templomában, hogy együtt legyenek a mi ősi isteneinkkel, így amikor mindezek a dolgok véghez vivődnek, lássák, hogy városunk minden megbecsülést és kegyeletet kiöntött az úr Néró Augustus házára, eldöntetett az is, hogy felirat készüljön egy oszlopra Zeus Megváltó mellett a piactéren és Ptoian Apolló templomában.⁴¹

Nem csak itt, ezekben a városokban számított nagy eseménynek egy uralkodói látogatás. Egy παρουσία az egyes városokban vagy tartományokban mindig látványos változásokat vont maga után: az adott helyen érméket vertek, mint ahogy azt Korinthusban is tettek, megjavították az utakat, emlékműveket emeltek és díszes ünnepélyeket tartottak, valamint ilyen alkalmakkor éppen azért, hogy mindez lehetővé legyen, külön adókat is szedtek.⁴² Kr.e. a III. századból van tudomásunk Szaitapharnész király Olbia városában történő παροισία-járól, amelynek alkalmából a város tanácsának gondja akadt az előkészületekhez szükséges anyagi javak előteremtésével, egy gazdagabb polgár, Protogenész végül 900 arannyal segítette ki őket. Egy egyiptomi szöveg, a 49. Tebtunis papirusz Kr. e. 113-ból II. Ptolemaiosz Szótér hellén uralkodó παρουσία-jának előkészületeiről tudósít:

...καὶ προσεδρενόντων διὰ τε νυκτὸς καὶ ἡμέρας μέχρι τοῦ τὸ προκείμενον ἐκπύησαι καὶ τὴν ἐπιγεγραμμένην πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως παροισίαν ἀγορὰν π...

...és mi buzgón törekedtünk nappal és éjszaka, hogy a minket illető feladatokat elvégezzük és az ezentúl a király jövedele alkalmából előírt búza szállítását is elintézzük.⁴³

⁴¹ SIG³, 814, III.

⁴² Vö. OEPKE, 857.

⁴³ Vö. DEISSMANN, 270- 271.

Hasonlóan a jelentős παρουσία-nak állít emléket néhány olyan történelmi emlék, mint a Hadrianus- kapu Athénban, a Zeusznak épült Olympieion vagy éppen az a rengeteg panaszcím és kérés felirat Sarapeumtól Memphiszig, amelyet Ptolemaiosz Philometerhez és Kleopátrához intéztek, a parúzia ugyanis lehetőséget nyújtott, hogy az emberek megfogalmazzák kéréseiket, panaszaikat, és az uralkodó elé terjeszthessék azokat, vagy a már említett érmék.⁴⁴

V. Mithridátész Eupator, Pontos uralkodója Kr. e 88-ban az egyik Karia tartományban tartózkodó szatrapához írt leveleiben használja a kifejezést várható érkezésére hivatkozva, az ellenséges Chairemont említve pedig a kifejezés az ítélet fogalmához kapcsolódik,⁴⁵ mely ennek a látogatásnak egyszerre célja és következménye, így bizonyos szempontból könnyen párhuzamba állítható a kifejezés újszövetségi eszkatológikus tartalmú jelentésével is.⁴⁶

Βασιλ[εὺς Μιθραδ]άτης Λεωίππω σατράπη | [vac. χαί]ρειν·

ἐπεὶ Χ[αίρ]ήμων Πυθόδωρου ἐχθρότατα κα[ὶ] | πολεμιώτα[τα πρ]ὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα δια[κείμ]ενος ἀπ' ἀρχ[ῆς] τῆ τοῖς ἐκχθίστοις πολεμίοις [συνή]ει, ν[ῦν] τε τῇ[ν] ἐ[μ]ή[ν] **παρουσίαν** ἐπιγνοὺς τοὺς [τε υἱ]οὺς Πυθόδω[ρ]ον καὶ Πυθίων[α] ἐξέθετο καὶ αὐ[τὸς] πέ[φ]ευγεν, κήρ[υ]γ[μα] ποίησαι ὅπως ἐάν τις ζῶντ[ας ἄ]λλ[α] γὰρ Χαίρημ[ον]α ἢ Πυθόδωρον ἢ Πυθίωνα, λάβ[η] τάλαν[τα] τεσσαράκ[οντα], ἐάν [δὲ] τις τὴν κεφαλὴν τινος [αὐτῶν] | ἐνένη, λάβ[η] τάλαντα [εἴ]κοσι.

Mithridates király Leonippos szatrapának, üdvözlét.

*Minthogy Chairemon, Pythodoros fia, a leggyűlöletesebb és legellenségesebb ember országunkban, aki mindig is érintkezett leggyűlöltebb ellenségeinkkel, most, hogy értesült érkezésem felől biztos helyre menekítette fiait, Pythodorost és Pythiont, és ő pedig megfutamodott. Hirdesd ki, hogy aki elfogja Chairemont vagy Pythodorost vagy Pythiont élve, az negyven talentumot kap, vagy ha valaki valamelyik fejét hozza be, az húsz talentumot kap.*⁴⁷

⁴⁴ Vö. OEPKE, 857-9.

⁴⁵ Vö. SIG³, 741 III-IV.

⁴⁶ Vö. HORSLEY, 1987, 167.

⁴⁷ SIG³, 741, III

Összegezve tehát az egyes szövegekben tárgyalt részleteket, elmondhatjuk, hogy egy, a fennmaradt szövegtanúk mennyiségét tekintve nem különösen ritka, de meglehetősen jelentős esemény volt ebben a korban egy hatalommal bíró személyiség παρουσία-ja, amelyet nagyszabású előkészületek⁴⁸ előztek meg és látványos emlékek maradtak utánuk. παρουσία-ja lehetett egy prefektusnak⁴⁹ ugyanúgy, mint egy királynak⁵⁰ vagy egy istenként tisztelt császárnak,⁵¹ aki ilyenkor eljött egy bizonyos helyre, jelen volt ott, és a jelenléte nem maradt következmények nélküli, Néró szabadságot ajándékozott a görög népnek⁵², Mithridátész előrelátható érkezése Kariába pedig Chareimon büntetésével kapcsolódik össze.⁵³ Hozzá kell tenni mindehhez, hogy a császárkorban tovább bővült a szó jelentése, ugyanis az isteni uralkodó trónralépésével elkezdődő új korszak kiindulópontját is egyfajta παρουσία-nak kezdték tekinteni, hiszen egy új éra eljövételét, beállását eredményezte.⁵⁴

⁴⁸ Vö. OEPKE, 857

⁴⁹ Vö. HORSLEY, 46.

⁵⁰ Vö. SIG³, 814.

⁵¹ Vö. SIG³, 741.

⁵² Vö. SIG³, 814.

⁵³ Vö. SIG³, 741.

⁵⁴ Vö. OCALLAGHAN, P.: *Christ our hope, An introduction to Eschatology*, Washington D. C. 2011, 39.

3. A παρουσία a Szentírásban

G. H. R. Horsley görög feliratok tanulmányozásával foglalkozó munkájában azt mondja V. Mithridatész Eupator fent idézett levele kapcsán, hogy a büntetés, mint következmény egy olyan szempont, amelynek révén az újszövetségi parúziakép párhuzamba állítható a hellén világ hatalmasainak παρουσία-jával.⁵⁵ Ennek kapcsán számba véve a lehetséges hasonlóságokat és különbségeket, érdekes következtetésekre juthatunk. Pál apostol például hellenista attribúcióktól nem mentesen gyakran nevezi Isten Fiának vagy Kyriosnak Jézust, olyan nevekkal emelve ki királyi méltóságát és isteni voltát, amelyeket a görög-római világban, sőt egész Közel- Keleten is gyakorta társítottak az uralkodókhoz.⁵⁶ Ezt figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen itt is egy királyi méltóság eljövételéről⁵⁷ van szó, még a császárkori sajátos értelmezés⁵⁸ is megállná a helyét, hiszen uralkodásának kezdete egy új korszak kezdete is.⁵⁹ A királyi vagy éppen isteni méltóságokra való várakozás is előkészültekkel jár együtt, azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy milyen jelentős a különbség ezek mibenlétét tekintve. A hellenisztikus korban ez a készülődés monumentális renoválásokat, építkezéseket jelentett, többek között, amelyek megvalósítása érdekében akár külön adókat is szedtek az egyes városok, tartományok,⁶⁰ a jézusi parúzia esetében viszont spirituális síkra helyeződik ez a készülődés, az anyagi javaktól eltávolodva, ugyanis belső, lelki felkészülést, állandó erkölcsi tisztaságot, szent voltot igényel, amit például Pál apostol leveleiben többször hangsúlyoz is.⁶¹ Továbbá azt is fontosnak tartom kiemelni, mint jelentős különbséget, hogy hitünk szerint egyetlen parúzia várható melynek időpontját csak az Atya ismeri, és amelyet követően Isten lesz

⁵⁵ Vö. HORSLEY, 1987, 167

⁵⁶ Vö. FITZMYER, JOSEPH A.: *Szent Pál teológiája*, in: in BROWN, R. E. – FITZMYER, J. A. – MURPHY, R. E. (szerk.) *Jeromos Bibliakommentár III.*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 561- 574.

⁵⁷ Vö. LUKE, 226.

⁵⁸ Vö. OCALLAGHAN, 39.

⁵⁹ Vö. SMALLEY, STEPHEN S.: *The eschatology of Ephesians*, in: *The Evangelical Quarterly* 28. 3, 1956, 153.

⁶⁰ Vö. OEPKE, 857

⁶¹ Vö. VANLANDINGHAM, CHRIS: *Judgement, and Justification in Early Judaism and the Apostle Paul*, Peabody, Massachusetts, 2006, 178-179.

mindenben a minden⁶², míg ezzel szemben a görög- római világot tekintve számos előre bejelentett παρουσία-ról maradt feljegyzés.⁶³

Mindezen hasonlóságokat és különbségeket figyelembe véve, kijelenthetjük, hogy amikor az újszövetségi gondolkodás elemei közé a παρουσία, mint fogalom bekerült, nem módosult különösen sokat a jelentése, ez a kijelentés azonban nem vonatkozik a jelentőségére is, annak tekintetében ugyanis úgy vélem, hogy túlnőtt a görög-római világ παρουσία-ján egyediségét, a rá való készülésnek és a várt következményeinek milyenségét tekintve.

A továbbiakban ezekről igyekszem képet alkotni, elsősorban Pál apostol autentikus leveleinek parúziára vonatkozó részeit vizsgálva, olyan szövegeket választva ki, amelyekben jelentőséget kap a parúzia valamely aspektusának a tárgyalása, illetve az apostol olyan közösségekhez intézi szavait, amelyeket személyesen is ismer.

⁶² Vö. SMALLEY, 1956, 152.

⁶³ Vö. SIG³; DEISSMANN, 269-272.

3. 1. A *παρουσία* az Újszövetségben

A parúziával, mint kifejezéssel már az Ószövetség görög nyelvű szövegeiben is találkozhatunk, de itt még nélkülöz minden eszkatológiai jelenséget.⁶⁴ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem létezne várakozás, csupán más kifejezések és események társulnak hozzá, epifániákról beszélhetünk, látomásokról és szabadításról,⁶⁵ valamint már az Ószövetség embere is várja יהוה országát, ennek a várakozásnak pedig központi alakjaként a még inkább politikai, mint eszkatológiai jelentőséggel bíró Messiást is, aki majd beteljesíti az ígéreteket.⁶⁶

A Újszövetséget olvasva azt láthatjuk, hogy Isten elküldi a várt Messiást, Jézus Krisztust, az ígérek beteljesítőjét, aki majd az idők végezetén visszatér dicsőségesen és igazságot tesz,⁶⁷ feltámasztva a halottakat, boldogsággal jutalmazva a jókat és kárhozattal büntetve a gonoszakat, uralmának pedig nem lesz vége.⁶⁸

A hittételeinkben azt valljuk, hogy kétezer évvel ezelőtt az Ige megtestesült, értünk emberré lett, kereszthalált halt, harmadnapra pedig feltámadt, felment a mennybe, elküldte a Szentlelket, majd pedig az idők végezetén- egy kizárólag Isten által ismert időpontban visszatér dicsőségesen és hatalommal, hogy ítéletet mondjon jók és gonoszak fölött. Az Újszövetségben ezt a dicsőséges visszatérést, mint üdvtörténeti

⁶⁴ Négy helyen jelenik meg a kanonizált görög nyelvű szentírási könyvekben, Judit könyvében megérkezés, jelenlét értelemben: „Az egész tábor összeszaladt, mert elterjedt jövetelének híre a sátrakban. Odajöttek és körülállták, amikor Holofernesszész sátránál várakozott, amíg bejelentették jövetelét. ” (Jud10,18), a Makkabeusok második könyvében pedig eljönni, közeledni értelemben jelenik meg két alkalommal is: „Amikor Júdás értesült Nikánor jöveteléről, közölte ezt a vele lévő zsidókkal.” (2 Makk 8,12), illetve: „Ekkor Makkabeus látva a közeledő tömeget...” (2 Makk 15,21a), valamint a Szeptuaginta ezt a kifejezést használja Nehemiás könyvében a 2,11a- ban: „Miután megérkeztem Jeruzsálembe,...” (Vö. NELIS, J.: *Parusie*, in: HAAG, H.: *Bibel-Lexikon*, 4. Auflage, Tübingen 1981, 1304).

⁶⁵ Vö. OEPKE, 859- 860.

⁶⁶ Vö. MOORE, 7-34.

⁶⁷ Vö. OEPKE, 861-3.

⁶⁸ Vö. VORGRIMMLER, 504-505.

eseményt, hívjuk parúziának,⁶⁹ amelyhez elválaszthatatlanul hozzátartozik a feltámadás, az új világrend megteremtése és egyes hagyományokban a végítélet is.⁷⁰

Ez a παρουσία több egyszerű visszatérésnél, egyszeri és megismételhetetlen eszkatológiai esemény, meghatározó az egész emberiség számára, minden reményünk alapját képezi, annak ellenére, hogy még keresztény körökben is gyakran övezte és övezi félelem⁷¹, amennyiben úgy tekintünk rá, mint az ítélkező Jézus Krisztus eljövetelére a Megváltó eljövetele helyett, illetve mert gyakran olyan nevek társulnak hozzá, mint az ítélet napja, a világ vége, a történelem vége, az idők végezte.⁷²

A παρουσία kifejezés főnévi alakban huszonkét alkalommal jelenik meg az Újszövetségben, négyszer Máté evangéliumában⁷³, kétszer Jakab levelében⁷⁴, egyszer János első levelében⁷⁵, háromszor Péter második levelében⁷⁶, és tizenkét alkalommal pedig a páli levelekben⁷⁷, illetve öt alkalommal a πάρεμι igét használják a szerzők (Kol 1,6; 2 Kor 10,11; Zsid 12,11.13,5; 2 Pét 1,12).⁷⁸

A páli korpuszban a παρουσία-ra utaló versek a kifejezés aktuálisan használt értelme szerint két nagy csoportba sorolhatók. Vannak szentírási helyek, ahol a kifejezés jelenlétet értelemben szerepel, az 1 Kor 16,17-ben Sztefanász, Fortunász és Achaikusz jelenlétét fejezi ki, a 2 Kor 10,10-ben Pálra, elsősorban megjelenésként és a

⁶⁹ Vö. KOZMA ZSOLT (szerk.): *Teológiai idegen szavak, kifejezések, szólások szótára*, Kolozsvár, 2005, 116.

⁷⁰ Vö. OCALLAGHAN, 37-38.

⁷¹ Jean Delumeau *Félelem Nyugaton*, valamint a *Bűn és Félelem* című munkáiban foglalkozott társadalmi jelenséggént a végidőhöz kapcsolódó, teológiailag megalapozott félelemmel, a 14. és 18. századok közötti időintervallum Európáját vizsgálva olyan társadalmi faktorok mentén, mint például a járványok. Arra a következtetésre jut kutatásai során, hogy a középkori Európában a végidő bekövetkeztétől való félelem járvány esetén például jelentős mértékben elősegítte egy generalizált félelem kialakulását. (Vö. OCALLAGHAN, 40.)

⁷² Vö. OCALLAGHAN, 39.

⁷³ Mt 24, 3,27.37.39.

⁷⁴ Jak 5,7.8.

⁷⁵ 1Ján 2,28.

⁷⁶ 2 Pét 1,16; 3,4.12.

⁷⁷ 1 Kor 15,23; 16,17; 2Kor 7,6.7; 10,10; Fil 2,12; 1Tessz 2,19; 3,13; 5,23; 2 Tessz, 2,9.

⁷⁸ *The Greek New Testament*, Fourth Revised Edition, Stuttgart 1993.,

Fil 2,12-ben ugyancsak Pálra vonatkozóan jelenlét értelemben szerepel.⁷⁹ A többi felsorolt alkalommal a *παρουσία* valakinek az eljövetelére, megérkezésére utal: két alkalommal emberek, pontosabban a 2 Kor 7,6-ban Titusz és a Fil 1,26-ban Pál érkezését jelzi,⁸⁰ a 2 Tessz 2,9-ben az Antikrisztus eljövetelére hívja fel a figyelmet, a többi helyen⁸¹ pedig Jézus Krisztus idők végén bekövetkező messiási eljövetelének bejelentésére használja a szerző a *παρουσία* fogalmát.⁸²

⁷⁹ Vö. OEPKE, 866.

⁸⁰ Vö. NELIS, 1303.

⁸¹ 1 Kor 15,23; 1 Tessz 2,19; 3,13; 4,15; 5,23; 2 Tessz 2,1.8.

⁸² Vö. OEPKE, 866.

3. 2. A παρουσία Πάλ apostol leveleiben

Pál apostol leveleinek egyik legrövidebb hitvallási formulája, a „Jézus az Úr” (κύριος Ἰησοῦς) már feltételezi az üdvtörténelembe vetett hitet, amelynek alapja a hit abban, hogy Isten ígéretei megvalósulnak Jézus Krisztusban és beteljesedik az ő eljövendő országa. Ez a jövőbeli dimenzió a parúzia hitébe torkollik, ami tulajdonképpen nem alapja, hanem inkább természetyszerű következménye ennek a hitnek.⁸³ Az üdvtörténeti perspektíva a kora keresztény közösségeknél is jelentős mértékben felfedezhető, és elsősorban Pál írásaiban rajzolódik ki erőteljesen a már megkezdődött de még be nem teljesedett üdvösség fogalomkörében.⁸⁴

Pál sosem fejtette ki szisztematikusan az eszkatológiáról vallott nézeteit, csupán leveleiből tudunk következtetni az elképzeléseire.⁸⁵ Levelei alkalmi levelek, amelyekben keveri a kinyilatkoztatás elemeit az apostoli prédikációval, Krisztusról szóló tanítását az Ószövetség értelmezésével, a Krisztus-esemény megfogalmazását a magánvéleményével; teológiája pedig gondolatainak utólagos rendszerezése, saját gondolkodásának kategóriái mentén.⁸⁶ Pál eszkatológiai nézetei éppen ebből adódóan látszólag ellentmondanak egymásnak, inkoheresnek tűnnek.⁸⁷ Leveleiben számos alkalommal beszél eszkatológiai témákról és gyakran használja a παρουσία kifejezést is.⁸⁸ Dolgozatom további részében az egyértelműen neki tulajdonított, autentikus levelei⁸⁹ közül azoknak szentelek különös figyelmet, amelyekben használja a παρουσία kifejezést Jézus Krisztus eljövételéhez kapcsolódóan és igyekszem összegezni a fogalomhoz társuló elképzeléseket.

⁸³ Vö. MOORE, A. L.: *The Parousia in the New Testament, Supplements to Novum Testamentum* 13, Leiden, 1966, 83.

⁸⁴ Vö. MOORE, 92-107

⁸⁵ Vö. BROWN, R. E. – DONAHUE, J. R. – SENIOR, D. – YARBRO COLLINS, A., Az újszövetségi gondolkodás elemei, in BROWN, R. E. – FITZMYER, J. A. – MURPHY, R. E. (szerk.) *Jeromos Bibliakommentár III.*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 523.

⁸⁶ Vö. BENYIK GYÖRGY: *Az Újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete II, Introductio specialis*, Szeged, 1996, 130.

⁸⁷ Vö. JUHÁSZ GERGELY: *Szeretnék elköltözni, és Krisztussal lenni, mert az mindennél jobb lenne (Fil 1,23)*, in: BENYIK GYÖRGY (szerk.): *Szent Pál és a pogány irodalom*, Szeged, 2010, 115.

⁸⁸ Vö. NELIS, 1307.

⁸⁹ 1 Tessz, Gal, Fil, 1-2 Kor, Róm, Filem (BENYIK, 132.)

3. 2. 1. Az 1 Tessz parúziaképe

¹³Testvérek, nem akarunk titeket, tudatlanságban hagyni azokról, akik elhunytak, hogy ne bánkódjatok, mint a többiek, akiknek nincs reménységük. ¹⁴Ha ugyanis hisszük, hogy Jézus meghalt és feltámadt, akkor Isten ugyanígy elő fogja vezetni vele együtt azokat is, akik Jézusban hunytak el. ¹⁵Az Úr igéje alapján azt mondjuk ugyanis nektek, hogy mi, akik élünk és megmaradunk az Úr eljöveteléig, nem előzzük meg azokat, akik elhunytak. ¹⁶Mert parancsszóra, a főangyal hangjára és Isten harsonájának szavára az Úr maga leszáll az égből, és először a Krisztusban elhunytak támadnak fel, ¹⁷azután mi, az élők, a megmaradtak, velük együtt elragadtatunk a felhőkön az égbe az Úr elé, s így mindenkor az Úrral leszünk. ¹⁸Vigasztaljátok tehát egymást ezekkel az igékkel.

5 Felszólítás a készenlétre az Úr napja előtt ¹Az időről és az óráról azonban, testvérek, szükségtelen írnom nektek. ²Hiszen magatok is igen jól tudjátok, hogy az Úr napja úgy jön el, mint éjjel a tolvaj. ³Amikor azt mondják: „Békesség és biztonság”, éppen akkor szakad rájuk hirtelen a veszedelem, mint várandós asszonyra a fájdalom, és nem menekülnek meg. ⁴De ti, testvérek, nem vagytok sötétségben, hogy az a nap tolvaj módjára lepjen meg titeket. ⁵Mindnyájan a világosság fiai és a nappal fiai vagytok. Nem vagyunk az éjszakáé, sem a sötétségé. ⁶Ne is aludjunk tehát, mint a többiek, hanem legyünk éberek és józanok! Az alvók éjjel alszanak, a részegek éjjel részegednek le. ⁷Mi azonban, akik a nappaléi vagyunk, legyünk józanok, és öltük fel a hit és a szeretet páncélját, sisak gyanánt pedig az üdvösség reményét. ¹⁰Mert Isten nem haragra rendelt, hanem arra, hogy elnyerjük az üdvösséget a mi Urunk, Jézus Krisztus által, aki meghalt értünk, hogy akár ébren vagyunk, akár alszunk, ővele legyünk. ¹¹Vigasztaljátok tehát egymást, és legyetek egymás épülésére, mint ahogy meg is teszitek. (1Tessz 4,13-5,11)

Pál legrégebbi ismert eszkatológikus kijelentése az 1Tessz 4,13-5,11-ben olvasható, ahol az apostol a parúziáról és a parúzia bekövetkezése előtt elhunyt keresztények sorsáról beszél.⁹⁰ A szöveg meglehetősen közeliként festi le a parúziát, olyan eseményként vázolja, amely még az apostol életében bekövetkezik. A szöveg

⁹⁰ Vö. JUHÁSZ, 115.

nagy valószínűség szerint nem csak egy partikuláris csoportra vonatkozik, hanem az összes keresztényre.⁹¹

Az első tesszaloniki levélben felmerül a kérdés, hogy mi történik azokkal, akik a várt beteljesedés előtt elhaláloztak. Pál levelében erre keres választ, megvilágítva az üdvösség reményét, amelyhez szorosan kapcsolódik a Jézus második eljöveteléről alkotott elképzelés.⁹² Az 1 Tessz 4,15-17 azt sugallja, hogy a Krisztussal való együttlét majd az idők teljességével fog bekövetkezni, amikor újra eljön Krisztus, feltámadnak a halottak és az élőkkel együtt elragadtatnak az égbe, arról nem esik szó, mi történik addig a halottakkal pontosan.⁹³ Az 1 Tessz 4,15-ből az is kiderül, hogy az apostol még a saját életében bekövetkező eseménynek tartja Krisztus dicsőséges eljövetelét, hiszen ahelyett, hogy azt mondaná, hogy azok, akik még élnek a parúzia bekövetkeztéig, világosan így fogalmaz:⁹⁴

Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας·

*Az Úr igéje alapján azt mondjuk ugyanis nektek, hogy **mi, akik élünk és megmaradunk az Úr eljöveteléig**, nem előzzük meg azokat, akik elhunytak. (1 Tessz 4,15)*

Az 1 Tessz 1,9-10, amely Beasley-Murray véleménye szerint egy a nem hívőkhöz szóló emlékeztető apostoli igehirdetés, futólag érinti az ők sorsának kérdését is.⁹⁵

„Hiszen mindenki beszéli, hogyan érkeztünk hozzátok, és hogyan tértetek meg a bálványoktól Istenhez, hogy az élő igaz Istennek szolgáljatok és várjátok a menyből Fiát,

⁹¹ Vö. MOORE, 107-114.

⁹² Vö. SMALLEY, 1956, 153.

⁹³ Vö. JUHÁSZ, 116.

⁹⁴ Vö. HARRIS, M. J.: 2 Corinthians 5:1-10: Watershed in Paul's eschatology?, in: *The Tyndale New Testament Lecture*, 1970, 36.

⁹⁵ Vö. BEASLEY- MURRAY, GEORGE R.: *Resurrection and Parousia of the Son of Man*, in: *Tyndale Bulletin*, 42/2, 1991, 297.

akit feltámasztott a halálból, Jézust, aki megment minket a jövődől haragtól. ” (1 Tessz 1,9-10)

A szövegben az apostol kiemeli azt, hogy itt és most a megtérők és hívők közösségéhez szól, akiket a feltámadt Jézus majd megment.⁹⁶ Ennek a megmentésnek előfeltétele a második eljövétel, így a parúzia a levél kulcsfogalmai közé tartozik és különösen sokszor fordul elő a szövegben:⁹⁷

Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς ἢ χαρὰ ἢ στέφανος καυχήσεως – ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς – ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ ἐν τῇ αὐτοῦ **παρουσίᾳ**.

„Mert ki a mi reménységünk, örömünk, vagy dicsőségünk koszorúja? Nem ti, a mi Urunk Jézus előtt, amikor **eljön**? ” (1 Tessz 2,19)

εἰς τὸ στηπίζαι ἡμῶν τὰς καρδίας ἀμέπτους ἐν ἀγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ **παρουσίᾳ** τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ [, ἀμήν.]

„s így szívetek erős legyen, feddhetetlen és szent Istenünk és Atyánk előtt, amikor Urunk, Jézus **eljön** minden szentjével. Ámen.” (1 Tessz 3,13)

Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν **παρουσίαν** τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσομεν τοὺς κοιμηθέντας·

„Az Úr ígéje alapján azt mondjuk ugyanis nektek, hogy mi, akik élünk, és megmaradunk az Úr **eljöveteléig**, nem előzzük meg azokat, akik elhunytak.” (1 Tessz 4,15)

Αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλετελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ἡμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέπτως ἐν τῇ **παρουσίᾳ** τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖν.

⁹⁶Vö. PADDISON, ANGUS: *Theological Hermeneutics and 1 Thessalonians*, Society for New Testaments Monograph Series, Cambridge, 2005,144.

⁹⁷ Vö. SMALLEY, 1956, 153

„A békeség Istene szenteljen meg titeket mindenben, és egész lelki valótok, mind a lelketek, mind a testetek maradjon feddhetetlen Urunk, Jézus Krisztus **eljövetelére**.” (1 Tessz 5,23)

Az 1 Tessz 1,9-10 alapján azt mondhatnánk, hogy ennek az eljövetelnek az a célja, hogy megmentse a közösséget⁹⁸ az eljövendő haragtól, de vajon tényleg csak ennyit jelentene? Ha megnézzük a fent idézett szövegrészeket, kiderül, hogy sokkal többet foglal magába ez az esemény az isteni ítélettől való megmentésnél. Az egyik legszembetűnőbb közös vonás az idézett versekben az, hogy minden esetben ott van az Úr, mint krisztológiai cím, de ugyanakkor eszkatológiai, apokalitikus hangsúlyoktól sem mentes. Az 1 Tessz 5,2-ben említett Úr napja⁹⁹ ezt erősíti meg, illetve megnevezi azt az alkalmat, amikor majd a parúziában Jézus Krisztus, az Úr visszatér és országának nem lesz vége. Ez a Jézus nem más, mint Isten egyszülött Fia, a testté lett Ige, aki halottaiból feltámadott és a mennyből jön el újra, hogy megváltásának végső ajándéka is válóra váljon a parúzia megvalósulásával, amelyre a remény alapját éppen feltámadásának eseménye szolgáltatja, így a jövőre irányuló várakozás alapja tulajdonképpen egy múltbeli esemény, amire hittel lehet visszatekinteni időbeli eltolódásával tulajdonképpen a múltban megtörtént feltámadás eseménye lesz a biztos alapja a jövőre vonatkozó reménynek, az tartja életben a várakozást¹⁰⁰ A szöveg egyes értelmezői rámutattak arra, hogy Pál, mint lekipásztor, el akarta kerülni, hogy a közösséget lekösse az ehunytak miatti bánkódás, megnyugtani igyekszik az embereket ezt a kérdést illetően.¹⁰¹ Soraiban a halál tragikusból jó halállá értelmeződik át, hiszen akik meghaltak Krisztusban haltak meg, és amikor az Úr eljön, ők támadnak fel először, hogy majd elragadtassanak és az Úrral legyenek, akárcsak a megmaradt élők.¹⁰² A szöveg központi mondanivalója nem az, hogy mi történik az elhunytakkal, hanem hogy

⁹⁸ Vö. PADDISON,144.

⁹⁹ A Úr napja, mint fogalom gyökerei a prófétai irodalomig nyúlnak vissza, ahol annak az alkalomnak a megnevezésére szolgál, amikor majd Isten beavatkozik a történelem menetébe, elpusztítja Izrael ellenségeit és megmenti az igazagat. A páli korpuszban a kifejezés a parúzia megfelelőjének tekinthető. (Vö. NICHOLL, COLIN R.: *From Hope to Despaire in Thessalonica, Situating 1 and 2 Thessalonians* , Society for New Testament Studies Monograph Series 126, Cambridge, 2004, 51).

¹⁰⁰ Vö. SMALLEY, 1956, 153.

¹⁰¹ Vö. PADDISON , 143.

¹⁰² Vö. VANLANDINGHAM, 177-178.

bizonyosan felemeltetnek, amikor Jézus Krisztus majd dicsőségesen visszatér. Arra a kérdésre, hogy kimaradhatnak-e a holtak a dicsőséges feltámadásból, Pál egyértelműen nemleges választ ad.¹⁰³ Élőknek és halottaknak egyenlő mértékben lesz majd előnyös a parúzia.¹⁰⁴ Bár van némi utalás a feltámadás természetére a felmerülő kérdés kapcsán, Pál általános érvényű feltámadásról, elragadtatásról beszél, de ki kell emelni, hogy itt még például nem esik szó végítéletéről, mint később a 2 Kor 5,10-ben.¹⁰⁵

Az 5,1-10-ben mindehhez kapcsolatosan az eredeti görög szöveget olvasva érdekes görög kifejezéseket találhatunk, amelyeknek többértelműsége kérdéseket vet fel. A γρηγορέω igét általában úgy fordítják, mint ébren maradni, de azt is jelentheti, hogy életben maradni. Hasonló módon alakul a καθεύδω ige is, amely aludni vagy halottnak lenni értelemben is használható, és erről az igéről egyes kutatók úgy vélik, hogy akár csak az 1 Tessz 4,13-ban megjelenő καιμάομαι kifejezés, egy eufemisztikus megnevezése lenne a halálnak, mások viszont ettől az elképzeléstől elhatárolódnak, arra támaszkodva, hogy a két ige nincs egymással összefüggésben.¹⁰⁶ Thomas R. Edgar foglalkozott mélyrehatóbban a καθεύδω ige jelentésével az 1 Tessz 5,1-ben, illetve ennek kapcsán a kifejezés újszövetségi használatával is egy tanulmányában, és számos példával támasztotta alá, miszerint a kifejezés itt az éberséggel áll kapcsolatban és nem a halállal.¹⁰⁷ Pál ebben a levélben éberségre és óvatosságra inti a közösség tagjait,¹⁰⁸ készenlétre szólítja fel őket és egy olyan erkölcsös életvitelre¹⁰⁹, amely javára válik a közösségnek, és a parúzia bekövetkeztekor nem lehet majd kivetnivalót találni benne,¹¹⁰

¹⁰³ Vö. PADDISON, 143.

¹⁰⁴ Vö. SCOTT, JULIUS J. JR.: *Paul and Late-Jewish Eschatology, A Case Study, I Thessalonians 4:13-18 and II Thessalonians 2:1-12*, in: *Journal of Evangelical Theological Society*, 15/3, 1972, 137.

¹⁰⁵ Vö. PADDISON, 144.

¹⁰⁶ Vö. PADDISON, 186.

¹⁰⁷ Vö. EDGAR, THOMAS R.: *The meaning of 'Sleep' in 1 Thessalonians 5,10*, in: *Journal of the Evangelical Theological Society*, 22/4, 1979, 345- 349.

¹⁰⁸ Vö. PADDISON, 186.

¹⁰⁹ Vö. VANLANDINGHAM, 177-178.

¹¹⁰ Vö. VILLIERS, PIETER G. R. de: *Safe in the Family of God: Soteriological perspectives in 1 Thessalonians*, in: WATT, J. G. VAN DER (ed.): *Salvation in the New Testament, Perspectives on Soteriology*, Supplements to Novum testamentum 121, Leiden, 2005, 317- 325.

gyakorlatilag úgy kezelve Krisztus második eljövételének következményeit, mint olyan előnyöket, amelyekkel bátorítani lehet az embereket példamutató élet élésére.¹¹¹

¹¹¹ Vö. CARSON, J. A.–MOO, J. D.: *An Introduction to the New Testament, Second Editon*, Michigan, 2005, 534.

3. 2. 2. Az 1-2 Kor parúziaképe

Az első korinthusi levélben hasonló szempontokkal találkozhatunk: Krisztus feltámadása alapja a halottak későbbi feltámadásának. Pál kiemeli a feltámadás központi, esszenciális voltát a 15. fejezet tizenharmadik, illetve tizennegyedik versében, a továbbiakban pedig beszél a feltámadás mikéntjéről, ami a parúziakor fog bekövetkezni, és az élők és a holtak együtt fognak részesülni a végső beteljesedésben. Ezt a képet a második korinthusi levél árnyaltabbá teszi,¹¹² egyszerre két látásmódot is közvetítve: egyrészt a 4,14 és a 13,4 azt fogalmazza meg, hogy a halottak csak a parúzia bekövetkeztével egyidejűleg fognak feltámadni, az ötödik fejezet első tíz verse viszont arról beszél, hogy az ember Istentől nem kézzel alkotott örök hajlékot kap a földi sátor helyett, a perikópa befejezésében pedig az ítélszék is megjelenik, bár kérdés az, hogy a vajon Pál a világvégi utolsó ítéletről beszél-e, vagy ez azonnal a halál után következik be.¹¹³ Azt is meg kell említeni, hogy az első korinthusi levélben nyeri el a *marana tha* (μαρانا θα)¹¹⁴ aktualitását szívből jövő Istenhez szóló felkiáltásként.¹¹⁵ Oscar Cullmann a kora keresztény istentiszteletről szóló írásában így fogalmaz ezzel kapcsolatban: „Ez az ősi ima... egyszerre mutat rá visszafele Krisztus megjelenésére feltámadása napján, a jelenben történő megjelenésére a közösségben történő étkezéseken és továbbmutat majdani megjelenésére is a végidőben, amelyet gyakran képvisel a messiási étkezés képe.”¹¹⁶

Az 1 Kor 7 tanúsága szerint a parúzia néhány éven belül be fog következni, bár nem kizárható az sem, hogy Pál csupán a korinthusi erkölcsi élet megzabolázást akarta elérni a végidőkre való hivatkozással, és nem kezelte úgy, mint éveken belül megvalósuló eseményt.¹¹⁷

¹¹² Vö. SMALLEY, STEPHEN S.: *The delay of the Parousia*, In *Journal of Biblical Literature*, 83.1, 1964, 48.

¹¹³ Vö. JUHÁSZ, 117.

¹¹⁴ A Did 10,6-ban a *μαρانا θα* szoros kapcsolódása a liturgiához kiemeli az eukarisztia üdvtörténeti jelentőségét. (Vö. MOORE, 83)

¹¹⁵ Vö. SMALLEY, 1964, 48.

¹¹⁶ Vö. "This ancient prayer points at the same time backwards to Christ's appearance on the day of his resurrection, to his present appearance at the common meal of the community and forwards to his appearance at the End, which is often represented by the picture of a Messianic meal". (Vö. MOORE, 83.)

¹¹⁷ Vö. MOORE, 114-119.

²⁶Azt tartom tehát jónak a **közelálló szükség** miatt, hogy jó az embernek így maradnia. ²⁷Feleséghez vagy kötve? Ne keresd az elválást. Feleség nélkül vagy? Ne keress feleséget. ²⁸Ha feleséget veszel, nem vétkeztél; és ha a szűz férjhez megy, nem vétkezett. Azonban az ilyeneknek testi gyötrelmük lesz, én pedig meg akarlak kímélni benneteket. ²⁹Azt mondom tehát, testvérek: **Az idő rövid.** Ezután azok is, akiknek feleségük van, legyenek olyanok, mintha nem volna, ³⁰és akik sírnak, mintha nem sírnának, akik örvendeznek, mintha nem örvendeznének, akik vásároltak, mintha nem volna tulajdonuk, ³¹és akik élnek ezzel a világgal, mintha nem élnének vele; **mert elmúlik ennek a világnak a formája.** (1 Kor 7,26- 31)

A 31. versben Pál egyszerűen átmenetinek és múlónak nevez minden földi dolgot,¹¹⁸ továbbá a 26-31. versekben akad néhány kifejezés, amelyet minden kétséget kizáróan értelmeznek úgy, mint bizonyíték azon elképzelés mellett, hogy Pál egy közeli parúziára hivatkozott. A 26. versben olvasható τὴν ἐνεστώσαν ἀνάγκην-t időnként messiási előjelként értelmezik, de arra nincs bizonyíték, hogy az előjelek időszakát Pál rövidnek tartotta volna. A második ilyen kifejezés a 29. versben a ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστίν, amelynek nem szükségszerűen kell azt jelentenie, hogy a parúzia hamarosan bekövetkezik, annak ellenére, hogy sugall bizonyos közelséget, főként mivel a καιρὸς semleges fogalom az időintervallumokra való tekintettel. A harmadik és egyben utolsó problémás kifejezés a 31. versben olvasható παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου már elkezdődött folyamatosságot sugall, éppen ezért nehezen vonatkoztatható egy majdani új teremtésre, sokkal inkább a külső szertartások belsővé tételéről, az üres cselekedetektől való szabadulásról szólhat.

Az első korinthusi levélben foglalkozik az apostol azzal a kérdéssel, hogy mi történik majd az emberekkel a végidő beteljesedésekor.

²⁵Mert addig kell uralkodnia, amíg a ellenségeit mind a lába alá nem veti. ²⁶Mint utolsó ellenséget, a halált semmisíti meg. (1 Kor 15,25-26)

A 15. fejezetben, a 25-26. versekben Pál arról beszél, milyen is lesz majd ez az új teremtés utáni világ, ahol Krisztus mindent legyőz, ami ellene tör, és beteljesülnek az

¹¹⁸ Vö. LUSSIER, ERNEST: *The universal conflagration at the parousia*, in: *Catholic Biblical Quarterly*, 12.3, 1950, 245.

ígéreteket. Minderre természetesen készülni kell, ezért az apostol nem felejt el írni arról sem a 15,29-34-ben, hogy mit kell tenni a jelenben, illetve ezekkel a hétköznapiakban végzett gyakorlatokkal, például a halottakért való megkeresztelkedéssel érvel a feltámadás ígéret igaz volta mellett, amely nem más, mint a jövőbeli remények múltbeli alapja:¹¹⁹

²⁹*Hisz különben mit csinálnak azok, akik megkeresztelkednek a halottakért? Ha a halottak egyáltalán nem támadnak fel, miért keresztelkednének meg értük?* ³⁰*Miért tesszük ki mi is magunkat veszélynek minden órában?* ³¹*Nap mint nap meghalok, olyan igaz ez testvérek, mint a veletek való dicsekvésem Krisztus Jézusban, a mi Urunkban.* ³²*Ha csak emberi módon küzdöttem a vadállatokkal Efezusban, mit használ nekem? Ha a halottak nem támadnak fel, akkor csak „együnk és igyunk, mert holnap meghalunk.”* ³³*Ne engedjétek magatokat félrevezetni: „A gonosz társaság megrontja a jó erkölcsöt.”* ³⁴*Józanodjatok ki teljesen, és ne vétkezzetek! Némelyek ugyanis nem ismerik Istent. Azért mondom ezt, hogy szégyelljétek magatokat! (1 Kor 5, 29- 34)*

Az 1 Kor 15,42-44-ben az apostol a fizikai test, σῶμα ψυχικόν és a megdicsőült, szellemi test, σῶμα πνευματικόν ellentétéről is ír.

⁴²*Így van a halottak feltámadása is: romlandóságban vetik el, romolhatatlanságban támad fel; ⁴³szégyenben vetik el, dicsőségben támad fel; gyöngeségben vetik el, erőben támad fel; ⁴⁴érzéki testet vetnek el, lelki test támad fel. (1 Kor 15, 42- 44)*

A fizikai testet, a σῶμα ψυχικόν-t úgy jellemzi, mint amihez minden gyengeség, dicstelenség, romlás és érzékiség köthető, ezzel szemben a megdicsőült test, a σῶμα πνευματικόν pedig erős, dicsőséges, romlatlan és szellemi, ebben részesül majd minden keresztény, aki feltámad a végidők beteljesedésekor. A 15. fejezetben beszél erről

¹¹⁹ Vö. PRIOR, DAVID: *Pál első levele a Korinthusiakhoz*, Budapest 1995, 288-294.

bővebben, azt írja olvasóinak, hogy a holtak majd feltámadnak, mint ahogy Krisztus is feltámadott és megdicsőült testet kapnak a fizikai test helyett.¹²⁰

Az 1 Kor 15,51 a halál egyetemességét feltételezi és az 1 Tessz 4,15-höz hasonlóan azt sugallja, hogy Pál még életében reméli a parúzia bekövetkeztét, bár a használt kifejezéseket figyelembe véve kérdéses, hogy Pál mit is akart mondani. Két lehetséges értelemmel számolhatunk a „nem fogunk mindnyájan meghalni” esetében, amely vagy azt jelenti, hogy a közösség tagjai közül néhányan meghalnak, de a többség életben marad a parúzia bekövetkeztéig, vagy azt, hogy sokan meghalnak majd, de néhányan még megérik az Úr eljövételét. M. J. Harris véleménye szerint valószínűbb, hogy az utóbbi elképzelés a helytálló, és a szöveget úgy kell értelmezni, hogy csak egy kisebbség fogja megélni a parúziát.¹²¹

A második korinthusi levélben a remény megmarad, de a beteljesedés ideje meghatározatlanná válik.¹²²

¹ Tudjuk ugyanis, hogy ha ez a mi földi sátrunk leomlik, Istentől kapunk hajlékot, nem kézzel alkotott, örök házat az égben. ² Azért is sóhajtozunk ebben a testben, mert vágyakozunk felölteni rá égi hajlékunkat, ³ hogy ha le kell majd vetköznünk, mezítelennek ne bizonyuljunk. ⁴ Mert amíg ebben a sátorban vagyunk, roskadozva sóhajtozunk, mivel nem azt akarjuk, hogy levetköztessenek, hanem hogy felöltöztessenek, s így azt ami halandó, elnyelje az élet. ⁵ Aki pedig felkészített erre bennünket, Isten az, aki a Lélek zálogát adta nekünk. ⁶ Ezért mindenkor bizakodunk, és tudjuk, hogy amíg a testben élünk, távol járunk az Úrtól, ⁷ mert hitben járunk, és nem szemlélésben. ⁸ De bizakodunk, s jobban szeretnénk kiköltözni a testből, és elérkezni az Úrhoz. ⁹ Ezért igyekszünk is neki tetszeni, akár nála vagyunk, akár tőle élünk tőle. ¹⁰ Mert mindnyájunknak meg kell jelennünk Krisztus ítélőszéke előtt, hogy mindenki elvegye a bérét, aszerint, hogy jót vagy gonoszt cselekedett testében. (2 Kor 5,1-10)

¹²⁰ Vö. LINCOLN, T. ANDREW: *Paradise now and yet, Studies in the Role of Heavenly Dimension in Paul's Thought with Special Reference to his Eschatology*, Society for the New Testament, Cambridge, 2004, 33-45

¹²¹ Vö. HARRIS, 37.

¹²² Vö. MOORE, 119.

Az apostol ebben a levélben mennyei otthonként ábrázolja azt az állapotot, amit majd a beteljesedés magával hoz a földi sátor leomlása után.¹²³ Itt is találkozhatunk a megdicsőült, szellemi test elképzelésével, amely az első korinthusi levélben leírtak alapján isteni eredetű, lelki, mennyei, tartós és elpusztíthatatlan, a szóhasználat ugyanis arra enged következtetni, hogy az égi hajlék, az οἰκοδομή ennek a megfelelője a második korinthusi levél kontextusában.¹²⁴

A parúzia idejének kitolódását illetően Harris úgy véli, hogy a második korinthusi levél, különösen ez a szakasza fordulópontot képez Pál gondolkodásának folyamatában, ugyanis már ne tűnik annyira bizonyosnak, hogy az apostol életében be fog következni ez az esemény.¹²⁵ A 2 Kor 5,1-10 ugyanakkor egy olyan hagyomány nyomait őrzi, amelynek már részét képezi a végítélet elképzelése is.¹²⁶ Az apostol ebben a levelében is az erkölcsös, Isten akarata szerinti életre buzdítja az embereket.¹²⁷

¹²³ Vö. LINCOLN, 60-65.

¹²⁴ Vö. HARRIS, 39.

¹²⁵ Vö. HARRIS, 52.

¹²⁶ Vö. PADDISON, 143-144.

¹²⁷ Vö. CARSON–MOO, 415.

3. 2. 3. A Fil parúziaképe

A Filippi levél esetében elég összetett helyzettel találkozhatunk. Egyes kutatók úgy vélik, hogy tulajdonképpen nem egy levélről van szó, hanem az apostol filippi közösséggel való levelezésének fennmaradt részeinek, legalább két vagy három, esetleg négy töredék gyűjteményéről lehet szó, a parúziaképnek így több különböző aspektusa is megjelenik.¹²⁸

A levélben jelen van úgy a parúziába vetett hit, mint a Krisztusban való majdani jobb élet reménye. A szövegben az apostol a parúzia kapcsán a Krisztus napja kifejezést használja, a ἡμέρα Χριστοῦ-t:

καὶ τοῦτο προσεύχομαί ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντά ἵνα ᾗτε εὐλκρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς **ἡμέραν Χριστοῦ**.

⁹*Azért imádkozom, hogy szeretetetek mindjobban gazdagodjék megismerésben és teljes megértésben, hogy meg tudjátok ítélni ¹⁰mi a helyes, hogy tiszták és kifogástalanok legyetek **Krisztus napjára**.* (Fil 1, 9-10)

λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, εἰς καύχημα ἑμοὶ εἰς **ἡμέραν Χριστοῦ**, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα.

*Ragaszkodjatok az élet ígéjéhez, hogy meglegyen a dicsőségem **Krisztus napján**, hogy nem futottam hiába, és nem fáradtam eredménytelenül.* (Fil 2,16)

A parúziába vetett hit mellett pedig ott van a már említett Krisztusban való élet reménye is, mint ahogy az a Fil 1,23-ból kibontakozik:

συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ **ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι**: πολλῶ γὰρ μᾶλλον κρεῖσσον·

*A kettő között vívódom: szeretnék **elköltözni és Krisztussal lenni**, mert ez mindennél jobb lenne,...* (Fil 1,23)

¹²⁸ Vö. LINCOLN, 87.

Ebben a versben Pál az ἀναλῦσαι igét használva elköltözésről beszél, de ki vagy mi ennek a költözésnek az alanya? Ha ragaszkodunk a szemita antropológiai elképzelésekhez, akkor csakis az egész emberről lehet szó, viszont ha a földi sátor leomlik, akkor a test is elenyészik. A testben való megmaradás, mint lehetőség, szintén nem vonatkozhat az egész emberre, mint test és lélek egységére, Juhász itt hozza be de Vogelt idézve az inner man, a self, vagyis egy bizonyos belső én, mint testtől elkülöníthető valóság fogalmát, amely a halálkor eltávozhat a testből és részesülhet a Krisztussal való együttlétben.¹²⁹

A Filippi levél harmadik fejezetében összefonódik két korábban külön megjelenő eszkatológiai elképzelés.¹³⁰ A 3,10-14 Pál ismét azt a reményt fogalmazza meg, hogy a halálban Krisztushoz hasonulva majd várja a feltámadást, a beteljesülés pedig a 3,20-21 alapján majd az eszkatonban fog bekövetkezni.¹³¹

A mi hazánk azonban a mennyekben van, ahonnan mint üdvözítőt várjuk az Úr Jézus Krisztust. (Fil 3,20)

Thorleif Boman értelmezése szerint ebben a levélben már egy utólagos jobb lét értelmezése alapján a zsidó időbeli aspektusról, a „vég”-ről a hellenisztikus színezetű térbeli vonatkozásra, a „mögött”-re kerül át a hangsúly.¹³²

¹²⁹ Vö. JUHÁSZ, 138.

¹³⁰ Vö. SMALLEY, 1964, 49.

¹³¹ Vö. JUHÁSZ, 116.

¹³² Vö. SMALLEY, 1964, 49.

3. 2. 4. Kitekintés: a 2 Tessz parúziaképe

A második tesszaloniki levelet számos kutató nem tartja autentikusnak, az első tesszaloniki levélhez való viszonya megérdemel egy kis kitérőt. Benyik megjegyzi, hogy a két levél szókinccse majdnem kilencven százalékban azonos, az eszkatológiai tanítások mégis eltérőek. Trilling a szókinccsre vonatkozóan úgy véli, hogy bár a két levél kifejezésmódja hasonló, a 2 Tesszre jellemző stílus mégsem vall Pálra.¹³³

Azok a kutatók között, akik nem tartják autentikusnak a 2 Tessz-t, több elmélet alakult ki:

Andreas Lindemann például úgy véli, hogy ez egy behelyettesítő szöveg, azaz a névtelen szerzője nem értett egyet az 1 Tesszben megfogalmazott eszkatológiai nézetekkel és megalkotta a közösséghez címezve a saját parúziaképét, remélve, hogy majd a közösség ezt helyezi a korábbi elképzelések elé.

Egy másik elmélet, amelyről például Eckhart Reinmuth értekezik bővebben, azt feltételezi, hogy a 2 Tessz tulajdonképpen egy, az 1 Tesszhez mellékelt olvasási útmutató. Eszerint a 2 Tessz, mint deuteropáli levél tulajdonképpen nem más, mint az 1 Tessz legkorábbi magyarázata, és nem az a célja a szerzőnek, hogy az általa megfogalmazott parúziakép átvegye a korábbi páli elképzelések helyét, hanem hogy rámutasson, hogyan kell azokat olvasni és érteni.¹³⁴

A második tesszaloniki levél három fejezetből áll, amelyekben a szerzője elsősorban a végidő jeleit részletezi, illetve a híveket bátorítja és utasítja rendre.

Az első fejezetben a levél írója az üldözést és a szenvedést, amelyet a közösség megél, az igazságos isteni ítélet jelének nevezi és hozzáfűzi, hogy ők, a szorongatottak majd részesülnek a nekik szánt dicsőségben, a hitetlenek pedig elkárhoznak.¹³⁵ Ebben a

¹³³ Vö. BENYIK, 143-147.

¹³⁴ Vö. ROOSE, HANNA: *2 Thessalonians as Pseudoepigraphic 'Reading Instruction' for 1 Thessalonians: Methodological Implications and Exemplary Illustration of an Intertextual Context*, in: BRODIE, THOMAS L.- MACDONALD, DENNIS R.- PORTER, STANLEY E.: *The Intertextuality of the Epistles, Exploration of Theory and Practice*, Sheffield, 2006, 133-134.

¹³⁵ Vö. MENKEN, MAARTEN J. J.: *2 Thessalonians*, New Testament Readings, London- New York, 1994, 69- 71.

szövegben megfogalmazódik az a nézet, hogy az evilági szenvedés, üldöztetés a majdani dicsőségben való részesedésre való tekintettel előnyt jelent. Paradox módon ez az isteni szeretet jelévé válik, mert így lehetőséget kapnak az egyes emberek, hogy a nehézségben is Őt válasszák.¹³⁶

A főként az előjelekről szóló 2 Tessz 2,1-17-ben a parúziára vonatkozóan a szerző az Úr napja, a ἡ ἡμέρα τοῦ κυρίου kifejezést használja, melyet először az Ószövetség írói használtak az isteni ítélet kapcsán, Pál azonban újraértelmezi és a Krisztus neve által fémjelzett új korszak megnevezésére használja:

*Ne tántorodjatok el egyhamar józan felfogásotoktól, és ne riasszon meg titeket semmiféle lélek, sem beszéd, sem állítólag tőlünk küldött levél, mintha az **Úr napja** már közel volna.* (2 Tessz 2,2)

Sajátos jelenség itt az eddig tárgyalt szövegekhez képest a kárhozat fiának¹³⁷ érkezése, mint előjel, akiről kutatók úgy gondolják, hogy nem más, mint az, akit a jánosi irodalom Antikrisztusnak és apokrif írások Beliálnak neveznek.¹³⁸ A 2 Tessz 2,9-12 azt fogalmazza meg, hogy akik a hazugságoknak hisznek és a sátán hatalmából származó megtévesztéseknek az igazság szeretetének elfogadása helyett, majd a parúzia „áldozataiként” ítélet alá esnek és elkárhoznak:¹³⁹

⁹Az érkezését pedig – a sátán hatalmából – mindenféle hamis erőmegnyilvánulás, jel és csoda kíséri, ¹⁰és mindenféle csábítás a gonoszságra, azok vesztére, akik elkárhoznak, mert nem fogadták be az igazság szeretetét, hogy üdvözljenek. ¹¹Ezért bocsátja rájuk Isten a megtévesztés erejét, hogy higgyenek a hazugságnak, ¹²és ítélet alá essenek mindannyian, akik nem hittek az igazságnak, hanem beleegyeztek a gonoszságba. (2 Tessz 2,9-12)

¹³⁶ Vö. ROOSE, 147.

¹³⁷ A végidőkben megjelenő gonosz zsarnok, elnyomó érkezésének, jelenlétének elképzelése olyan zsidó tapasztalatokhoz is kapcsolható, amelyek zsarnok uralkodókhoz kötődnek, például a Kr. e. II. századból IV. Antiochus Epiphanes, vagy a Kr. u. I. századból Caligula római császár. Az apokaliptikus nyelvezet az érkező gonoszra vonatkozóan egy korabeli zsidónak könnyedén felidézhetné népe tapasztalatait a két említett uralkodóhoz kötődően. (Vö. SCOTT, 139- 140.)

¹³⁸ Vö. SCOTT, 139

¹³⁹ Vö. NICHOLL, 133.

Ezt követi a 2 Tessz 2,13-14, mint a hívők sorsáról szóló rész, a két szöveg ellentéte pedig világos és tagadhatatlan. A tesszaloniki közösséget, mint kiválasztottakat és első zsenget nevezi meg a szerző, olyan közösséggént, mely részesedni fog majd a Lélek megszentelése és az igazság hite által az üdvösségben és Jézus második eljövételének, a parúziának a dicsőségében. A szöveg az eszkatologikus reményt Isten szeretetéhez vezeti vissza, mint szilárd alaphoz.¹⁴⁰

¹³*Nekünk pedig mindenkor hálát kell adnunk Istennek értetek, testvérek, akiket Isten szeret, azért, mert Isten kiválasztott titeket első zsengeül az üdvösségre a Lélek megszentelése és az igazság hite által.* ¹⁴*Meg is hívott titeket erre evangéliumunk által, hogy elnyerjétek Urunk Jézus Krisztus dicsőségét.* (2 Tessz 2,13-14)

A 2 Tessz 3,6-12- ben a szerző rendre utasítja a közösség egyes tagjait,¹⁴¹ utalva arra, hogy a közösség egyes tagjai olyan mértékben tekintik hangsúlyoznak a parúziára való várakozást, hogy a munkát teljes mértékben elhanyagolják.¹⁴² Ez a rész a „meghagyjuk” parancsoló, rendelkező formulával zárul és Pál saját életéből hoz példát, hogy a munka hanyagolásának elítélendő volta mellett érveljen.¹⁴³

¹⁴⁰ Vö. NICHOLL, 133- 135.

¹⁴¹ Vö. MAARTEN, 73.

¹⁴² Vö. NICHOLL, 157- 158.

¹⁴³ Vö. MAARTEN, 73.

3. 3. A páli eszkatológiai elképzelések inkohherenciájának kérdése

Mint azt már korábban is említettem, Pál apostol levelei alkalmi levelek,¹⁴⁴ nézeteit soha nem fejtette ki szisztematikus módon. Pál levelei alapján elmondható, hogy eredetileg nagyon közelre várta, még az életében megvalósulónak tekintette a parúziát, ám az idővel eltolódik írásaiban a távoli jövőre késlekedése következtében. Erre a kérdésre vonatkozóan több magyarázat is megfogalmazódott az idők során. Egyes kutatók azt tartják valószínű magyarázatnak, hogy mivel Pál nem szisztematikusan beszél az egyes témákról, nem elképzelhetetlen, hogy leveleiben pusztán jelképes kijelentéseket tenne az egyén halálával kapcsolatban. Mások úgy gondolják, hogy az apostol elgondolása mégis csak változhatott idővel, egy harmadik nézőpont képviselői pedig úgy vélik, hogy a zsidó és keresztény eszkatológia között tapasztalható ellentmondás térbeli és időbeli képek terén a megoldás, illetve Pálnál más-más helyeken más-más aspektusok kerülnek előtérbe.¹⁴⁵

A tesszaloníkiekhez és a korinthusiakhoz írt levelei jelentős eszkatológiai vonatkozású részeket tartalmaznak, amelyeknek összehasonlító elemzése során felmerül néhány kérdés a páli eszkatológiát illetően, például milyen természetű azoknak az eseményeknek a sorozata, amelyekre Pál az idők végezetén számít, milyen mértékben függenek vagy függetlenek az egyes elképzelések bizonyos kortárs gondolkodásmódoktól, vagy lehet-e beszélni változásról, netán fejlődésről?¹⁴⁶

¹⁴⁴ Vö. BENYIK, 130.

¹⁴⁵ Vö. BROWN–DONAHUE.–SENIOR–YARBRO COLLINS, 523.

¹⁴⁶ Vö. SCOTT, 133.

3. 3. 1. Fejlődéselmélet

Az egyik leggyakoribb kísérlet a páli eszkatológia inkoherenciájának feloldására az az elképzelés, amely fejlődést feltételez a feltámadástól a halál utáni lét részletes kifejtésének irányába. Ez egyszerűbb terminusokban gondolkodva megfogalmazható úgy is, mint kulturális befolyás hatására lezajló fejlődés a zsidó, illetve hellenizált, görög gondolatvilág és környezet általi ráhatás eredménye.¹⁴⁷

Az egyes ide sorolható elméletek képviselőinek véleménye szerint eredetileg Pál is zsidó kortársainak nézeteit vallhatta az emberről és annak halál utáni sorsáról, aminek megfelelően a test és lélek az ember egységének csupán két különböző aspektusa és nem különválasztható eleme, így a halálban az ember egységként szűnik meg létezni, az egész ember hal meg. Az 1 Tessz 4,13-5,10 alapján azt is hozzáteszik, hogy ez a korai szakasz az egység elméletét képviselve csak a világvégi feltámadás fogalmát ismerhette, amikor az ember egységként támad fel, miként egységként halt meg. Idővel azonban Pál szorosabb kapcsolatba került a hellenizált keresztény közösségekkel, átvette a görög dualisztikus gondolkodásmódot, miszerint a halál pillanatában test és lélek különválik, ami az 2 Kor 5,1-10-ben már világosan megjelenik, a Fil 1,18-26 pedig már egy teljesen hellenista látásmódot tükröz. Néhány exegeta úgy véli, hogy a fejlődés azzal is összefügghet, hogy az üldözött Pál újragondolta addigi nézeteit a halállal és az azt követő emberi sorssal kapcsolatban.¹⁴⁸

Az első kutató, aki felvetette, hogy elképzelhető bizonyos fejlődés a páli eszkatológiai nézetek terén, az Louis August Sabatier volt az 1870-es években *L'Apôtre Paul. Esquisse d'une histoire de sa pensée* című munkájában,¹⁴⁹ az elméletét azonban először Otto Pflleiderer fejtette ki az 1870-es években Hemrann Karl Lündemann páli antropológiáról írt tanulmánya hatására. Két különböző gondolkodásmódot határol el egymástól a páli tanításban, zsidó és görög hatásról beszél, aminek eredményeként az eszkatologikus elképzelések misztikussá fejlődtek, az apostol tanítása pedig dualisztikus,

¹⁴⁷ Vö. MEYER, BEN F.: *Did Paul's view of the resurrection if the dead undergo development?*, in: *Theological Studies*, 47, 1986, 363.

¹⁴⁸ Vö. JUHÁSZ, 119.

¹⁴⁹ Vö. HARRIS, 32- 33.

annak a változásnak megfelelően, ahogy a Törvényt megtartó farizeusból Jézus Krisztus evangéliumának hirdetőjévé válik.¹⁵⁰

Ezt az elképzelést veszi át és bővíti tovább Ernst Teichmann 1896-ban megjelent kettős esszéjében a feltámadásról és az ítéletről. Véleménye szerint Pál tanításában fejlődés figyelhető meg, amelynek három lépcsőfoka van a zsidó apokaliptikus elképzelésektől a hellenisztikus bölcsességi spiritualitás irányába haladva.

Az 1 Tessz 4,13-17 még a test feltámadásáról beszél, mint kezdeti elképzelésről, ezt követi az 1 Kor 15,50-54, ahol még a halál az embert, mint egységet érinti, de a parúzia az új lelki test ígéretével kecsegtet. Ez az átalakulás Teichmann szerint teljes megsemmisülést jelent és egyben újraalkotását az embernek, az elképzelések fejlődésében pedig következő szintnek tekinti a 2 Kor 5,1- 10- et, ahol a feltámadásnak jelentősége összezsugorodik a lélek Krisztussal való együttlétének javára, ami a halál pillanatában már megvalósul, a megdicsőült test veszi át a földi test helyét.¹⁵¹ Ez utóbbi szöveggel kapcsolatban Teichmann néhány említésre méltó észrevételt is tesz: a földi testet úgy tekinti szerinte a szöveg, mint ami az Úrral való egyesülés akadály, de Isten minden hívő számára megdicsőült testet készített elő, hogy majd a halál pillanatában azt ölthessék magukra, enélkül a Krisztustól elszakadó, földi testét elhagyó lélek mezítelen, ám a hívőket ez az állapot nem fenyegeti, és ez a lélek, a pneuma alanya egy teljesen új életnek, miután a halált közvetlenül követő ítéleten átesett. A feltámadás itt teljesen fölöslegessé válik Teichmann véleménye szerint, annak ellenére, hogy Pál még ragaszkodik a fogalom használatához például a 2 Kor 1,9-ben vagy a 4,14-ben.¹⁵²

Teichmann Pfeleiderer elméletét bővítve arra a következtetésre jutott, hogy bár Pál eredetileg Jézus Krisztus dicsőséges eljövételét vallotta, később ez a hit átfordult egy olyan eszkatológiai elképzelésbe, amely inkább a hívő mennybe való felemelkedésében ragadható meg. Úgy véli, Pál soha nem adta fel a hitét, hogy egyszer

¹⁵⁰ Vö. MEYER, 365-6.

¹⁵¹ Vö. TEICHMANN, ERNST: *Die paulinischen Vorstellungen von Auferstehung, und Gericht und ihre Beziehungen zur jüdischen Apokalyptik*, Freiburg, 1896, 33-62; MEYER, 367- 368; JUHÁSZ 120- 121.

¹⁵² Vö. TEICHMANN, 65- 67.

egyesül Krisztussal, anélkül, hogy meg kellene halnia, de számolnia kellett a saját élete határaival is egy zsidó és görög gondolkodást ötvöző kontextusban élve.¹⁵³

Guntermann az 1930-as évek elején hasonló fejlődési ívről beszél a páli eszkatológiáról írt munkájában, az 1 Tessz-ben Pál gondolkodását az ember testi- lelki egységéről zsidó antropológia mentén látja felépülni, a Filippi 1,23-ban azonban már a hellenizált dualisztikus gondolkodás kerül előtérbe, a halál pillanatában a lélek ezért különválhat és külön is válik a testtől önálló egységet képezve. Dupont két évtizeddel később hasonló megállapításra jut, és tanulmányában arra is kitér, hogy a Filippi levél a hellén filozófusok szóhasználatára emlékeztető, az apostol korában közhelyesnek számító kifejezéseket is tartalmaz halálra vonatkozóan, ami azt jelenti, hogy Pál a görög hallgatósághoz fordulva annak világképét vette át, hogy megértethesse velük mondanivalóját. Ezek az elméletek azonban mind megkérdőjelezhetőnek bizonyulnak, Juhász a fejlődéselméletet is tárgyaló tanulmányában kiemeli, hogy Pálról tudjuk, hogy egy hellenisztikus környezetben nevelkedő, görögül tudó ember volt, akiről nehéz feltételezni, hogy a görög gondolkodásmóddal csupán missziós útjai során ismerkedett volna meg, és ott van a Filippi levél belső ellentéteinek kérdése is, amit a forráskritikai vizsgálatoknak sem sikerült feloldani.¹⁵⁴

A fejlődéselmétről el kell mondani, hogy megkérdőjelezhetősége ellenére Pfeiderer és Teichmann munkásságának nyomán az angolszász irodalomban elfogadott, sőt mondhatni közkezdvelt elméletnek bizonyult, számos további kutató foglalkozott valamiféle eszkatológiai nézetek terén megvalósuló fejlődés feltérképezésével, mint például H. A. A. Kennedy, vagy C. H. Dodd, aki szerint Pál gondolatai tulajdonképpen kiforrtak az 1 Kor és 2 Kor megírása közötti időben, ebből adódik a két levélben felfedezhető különbség. Wilfred L. Knox ennek kapcsán úgy véli, hogy Pál apostoli, missziós tevékenységének stratégiája volt az, hogy alkalmazkodjon hallgatósága hellenisztikus kultúrájához, ami eszkatológiai nézeteinek újragondolásához vezetett, ahogy az szerinte a 2 Kor 5-ben tükröződik.¹⁵⁵

¹⁵³ Vö. MEYER, 367.

¹⁵⁴ Vö. JUHÁSZ, 120- 123.

¹⁵⁵ Vö. MEYER, 369-370.

Andrew Lincoln ehhez képest már parúziával foglalkozó könyvében valószínűbbnek tartja az elképzelések ilyesféle fejlődése helyett, hogy mindez azt tükrözi, amint Pál gondolataiban is bizonyos idő elteltével felmerültek a saját sorsával, a halállal és az azt követő léttel kapcsolatos kérdések, ahogy az is az idő múlásával kezdett világossá válni, hogy talán nem éri meg a parúziát. Úgy véli, hogy az apostol eszkatológiai nézeteiben nem állapítható meg fejlődés, a kettős várakozás ugyanis Pál leveleiben végig jelen van.¹⁵⁶

Bár a fejlődés elmélete a megoldás lehetőségével kecsegtethet a páli eszkatológiai nézetek koherenciájának kérdése kapcsán, a hipotézis ellen is szólnak érvek.

A kutatók, akik elvetik ezt az elméletet, úgy vélik, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni a levelek megírási időpontjainak bizonytalan voltát, ami a felállított sorrendet is megkérdőjelezi. Továbbá a levelezés alkalmi, korántsem szisztematikus teológiai eszmefuttatásokról van szó, Pál az egyes közösségekben felmerülő kérdésekre válaszol, így inkább a parúzia bizonyos részkérdéseiről, aspektusairól lehetne beszélni és nem annyira egy feltételezett fejlődési állomásról az egyes részek vizsgálata során. Végül pedig azt a kérdést is felteszik, hogy pontosan mi minősül fejlődésnek? Az bizonyos, hogy az összehasonlítás céljából alkalmazott kritériumok a páli leveleket illetően szükségszerű módon önkényesek.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Vö. LINCOLN, 182.

¹⁵⁷ Vö. SCOTT, 133-134.

3. 3. 2. Egyéb elméletek és megoldási kísérletek

Több elképzelés is született a fejlődéselmélet mellett, amely megmagyarázni igyekszik valamilyen módon Pál apostol eszkatológiai nézeteinek látszólagos ellentmondásait.

Gyakori az, hogy az egyes szövegmagyarázók elvetik mindenféle köztes állapot lehetősége, a feltámadásról a hangsúlyt teljes mértékben eltolják az azonnali színélátás irányába, ezzel gyakorlatilag irrelevánsnak tüntetve fel a világvégi feltámadást, mint a parúzia velejáróját. Ez a nézet nagyon hangsúlyos lett például Kálvin és Zwingli Filippi levélhez fűzött kommentárjaiban, akinek álláspontja később mérvadónak bizonyult a protestáns egyházakban, bár az kijelenthető, hogy nem a reformáció hozadéka, hanem sokkal korábbi, ókori gyökerekkel rendelkező megoldási kísérletről van szó. Az elmélet nehézsége az, hogy figyelmen kívül hagyja a páli korpuszban tagadhatatlanul jelenlévő szemita antropológiát, amely a lélek önálló létezését fel sem tételezi, illetve megkérdőjelezi a feltámadás létjogosultságát.

Egy másik hasonló elvek alapján működő elképzelés a Luther Márton tanításában megjelenő lélekalvás gondolata a Filippi levél első fejezetének magyarázatához kapcsoltn, amely szerint a gonoszok ugyan pokolra jutnak a haláluk pillanatában, az igazak aludni térnek és majd a világ végén testi mivoltukban támadnak fel harsonaszóra.¹⁵⁸ Ez az elmélet a szöveggörnyezetet nem veszi figyelembe, a Krisztussal lenni kifejezés ugyanis nem utal a testben való feltámadásra.¹⁵⁹

További lehetőség azt mondani, hogy erre a kérdésre nincs, vagy nem ismerjük a választ,¹⁶⁰ egyes exegéták úgy gondolják, hogy a különböző nézetek összekeveredése a korabeli apokaliptikus zsidó írások ráhatásának eredménye, amelyekben szintén együtt fordul elő feltámadás és a halál pillanatában megvalósuló mennyei lét elképzelése.¹⁶¹ Néhány kutató szerint a megoldás kulcsa abban rejlik, hogy nem kell térről is időről beszélni, ahogyan azt például Thomas Dailey állítja, de ennek az elméletnek az a

¹⁵⁸ Vö. JUHÁSZ, 124-127.

¹⁵⁹ Vö. LINCOLN, 104.

¹⁶⁰ Vö. JUHÁSZ, 128

¹⁶¹ Vö. LINCOLN, 105.

nehézsége, hogy az időtlenség fogalma spekuláció, és mint elmélet, nehezen vezethető vissza az első századi emberének gondolkodásához.¹⁶² Ezeken kívül már csak a Fil 1,23 kapcsán felmerülő kérdés megválaszolása érdekében is számos elmélet látott napvilágot, de úgy vélem, hogy a páli eszkatológia látszólagos ellentmondásainak a feloldása annak elfogadásában rejlik, hogy, amint azt Juhász Gergely tanulmányában írja:

„... joggal merül fel a kérdés, hogy vajon miért nem említette Pál a Krisztussal való halál utáni együttlétet, amikor a tesszaloniki híveket vigasztalta a halottaik sorsával kapcsolatban? A megoldást erre a dilemmára a tesszaloniki hívek körében felmerült kétségekben találjuk, azokban a kérdésekben, amelyet Pál itt próbál megválaszolni. A tesszaloniki hívek számára ugyanis nem az volt a kérdés, hogy mi a halottak sorsa a parúzia előtt, hanem az, hogy mi lesz a parúziáig az elhunytak sorsa azokhoz képest, akik akkor még életben lesznek. Nem maradnak-e le a halottak Krisztussal való dicsőséges együtturalkodásról a parúzia bekövetkeztekor? (...) Az 1 Kor 15-ben boncolgatott kérdéskör hasonló. Pál ott is az élők és a parúziáig elhunytak helyzetét hasonlítja össze egymással. Őt nem a halál és a feltámadás közötti köztes állapotban lévők sorsa érdekli, hanem a feltámadás, melyet a korinthusi hívek talán testi vonatkozása miatt kérdőjeleztek meg. Éppen ezért Pál a változás szükségességét hangsúlyozza: még azok is, akik a világ végén életben lesznek, el kell, hogy változzanak. Ebben a kontextusban a halottak parúziát megelőző sorsáról beszélni irreleváns lett volna. „¹⁶³

¹⁶² Vö. JUHÁSZ, 129.

¹⁶³ JUHÁSZ, 134.

4. A parúzia hatása a páli közösségek életére

Pál apostol leveleinek olvasása közben gyakran találkozhatunk olyan szövegrészekkel, amelyekben Pál éberségre és óvatosságra inti a közösség tagjait,¹⁶⁴ állandó készenlétre és erkölcsös élet élésére szólítja fel őket¹⁶⁵, amely majd javukra válik, mert ennek eredményeként a parúzia bekövetkeztekor nem lehet majd kivetnivalót találni bennük és addigi életükben.¹⁶⁶ Pál gyakorlatilag úgy kezeli Krisztus második eljövételének következményeit, mint olyan előnyöket, amelyekkel bátorítani lehet az embereket példamutató élet élésére, motiválni lehet őket az erkölcsös magatartásra.¹⁶⁷

Pál egy apokaliptikus színezetű jövő felvázolása helyett sokkal inkább arra összpontosított, hogy eszkatológiai kijelentéseinek a jelenben legyen meg a hatása, a hívők magatartását, viselkedését illetően. John Alsup az első tesszaloniki és a római levélről írt tanulmányában idézi¹⁶⁸ Hendrikus Boers véleményét, aki szerint az 1 Tesszben Pál célja az eszkatológiai témák fejtegetésével az is, hogy Istennek tetsző életre motiválja a közösséget.¹⁶⁹ Mindehhez hozzájárul még az is, hogy mint az Isten szavát közvetítő apostolnak, Pálnak az egyes általa alapított közösségekben megkérdőjelezhetetlen tekintélye volt,¹⁷⁰ leveleiben az erkölcsös, Isten akarata szerinti életre buzdítja az embereket.¹⁷¹ Továbbá azt is számításba kell venni, hogy az etikus

¹⁶⁴ Vö. PADDISON, 186.

¹⁶⁵ Vö. VANLANDINGHAM, 177-178.

¹⁶⁶ Vö. VILLIERS, PIETER G. R. de: *Safe in the Family of God: Soteriological perspectives in 1 Thessalonians*, in: WATT, J. G. VAN DER (ed.): *Salvation in the New Testament, Perspectives on Soteriology, Supplements to Novum testamentum 121*, Leiden, 2005, 317- 325.

¹⁶⁷ Vö. CARSON, J. A.–MOO, J. D.: *An Introduction to the New Testament, Second Editon*, Michigan, 2005, 534.

¹⁶⁸ Vö. ALSUP, JOHN E.: *Eschatology and Ethics in Paul*, in: *Austin Semunary Bulletin* 94, 1978, 40.

¹⁶⁹ Vö. BOERS, HENDRIKUS: *The Form-Critical Study of Paul's Letters: I Thessalonians as a Case Study*, *New Testament Studies* 22, 1976, 140-158.

¹⁷⁰ Vö. PADDISON, 140.

¹⁷¹ Vö. CARSON–MOO, 415.

életvitelnek a parúziába vetett hit is ugyanúgy az alapját képezi, akárcsak Isten múltbeli dicsőséges tetteinek az ismerete.¹⁷²

A tesszalóniki közösségről tudjuk, hogy tagjai nagyon közelre várták a parúziát, Pál apostol válaszából az ott felmerült kérdésekre arra lehet következtetni, hogy ehhez a várakozáshoz vagy lázas izgalom, vagy ideges türelmetlenség társulhatott, illetve a jövőbeli eszkatológiai események egyfajta bizonytalan volta egyes részletek ismeretének hiányában és aggodalom az elhunytak sorsa és saját lehetséges felkészületlenségük miatt. Számos kutató kizárja annak a lehetőségét, hogy a közösséget a parúzia pontos időpontja érdekelte volna, ahogyan Pál célja sem az, hogy pontos időhöz rendelje az eseményt, amikor az Úr napját nevezi meg alkalomként.¹⁷³ Lüdemann Pálról írt könyvében Sibert idézi, aki szerint az 1 Tessz közössége számára egyszerűen nagy feladat lehetett összeegyeztetni az elhalálózásokat a korai eszkatológiai várakozásokkal, az elhunytak sorsával kapcsolatosan felmerülő kérdéseknek éppen ezért nagy szerepe volt abban, hogy az egyes részletek tisztázódjanak.¹⁷⁴ Az 1 Tessz 5,12-21-et olvasva ezen buzdítások keretében, azt láthatjuk, hogy az apostol közösségi élettel kapcsolatos tanácsai inkább intelmek, és a levél központjában állnak, lévén, hogy mindezek összefüggésben vannak az eszkatológiai jellegű kijelentésekkel, utóbbiak mintegy motivációs faktorként előmozdítják a közösség erkölcsös életvitelre való törekedését.¹⁷⁵ Benyik véleménye szerint a tesszalóniki hívek megtérésében például komoly szerepe lehetett az eszkatológiai várakozásnak, a közelgő vég tudata előmozdíthatta a pogány erkölcsi szokások elhagyását.¹⁷⁶

Az 1 Tessz 4,13-18 alapján azt mondhatjuk, hogy az első keresztények nagy valószínűség szerint nagyon közelre várták a parúziát, saját életükben bekövetkező

¹⁷² Vö. MOORE, 83.

¹⁷³ Vö. NICHOLL, 49- 51.

¹⁷⁴ Vö. LÜDEMANN, GERD: *Paulus, der Heidenapostel I, Studien zur Chronologie*, Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 123, Göttingen, 1980, 216.

¹⁷⁵ Vö. ALSUP, 44.

¹⁷⁶ Vö. BENYIK, 146.

eseménynek tekintve, ám az nem következett be.¹⁷⁷ Nicholl úgy véli, hogy egy olyan fiatal közösség számára, mint amilyen a tesszalóniki is volt az első levél megírásának idején, még nem jelenthetett problémát a parúzia eltolódása, Pál célja az 1 Tessz 5,1-11 megírásakor nem az lehetett, hogy biztosítsa őket a parúzia hamarosan várható bekövetkezéséről, vagy arról, hogy még többen meghalhatnak addig, hanem azt akarja a közösség tudtára adni, hogy a parúzia bármelyik esetben előnyökkel jár számukra.¹⁷⁸ Egyes kutatók feltették a kérdést, hogy vajon a tesszalóniki közösségben parúzia körül felmerülő kérdések nem a gnosztikus tanok terjedésének eredményei-e, ám erre nem található mérvadó bizonyíték a levél szövegben.¹⁷⁹

Az első század végére azonban sorra elhunytak azok az emberek, akik még találkoztak Jézussal, a parúzia késlekedése pedig a korakeresztény közösségek számára krízissé vált, állítja például Albert Schweizer,¹⁸⁰ nem hagyva más lehetőséget, mint az addigi elképzelések elutasítását vagy újraértelmezését. Mindez viszont alkalmat adott arra is, hogy kikristályosodjanak egyházi struktúrák, megszülessenek az evangéliumok és a hívők a korábbi radikális életmódja szorosabb összhangba kerüljön a környező társadalom erkölcsi normáival.¹⁸¹ Az addigi elképzelések az újraértelmezés során alapjában véve továbbra sem változnak, a parúzia közelgő, küszöbön álló eszkatológiai esemény marad, de nem kell szükségszerűen bekövetkeznie Pál apostol életében. A közösségek elkezdtek felismerni és elfogadni, hogy nem fog nem biztos, hogy még életben lesznek a parúzia bekövetkeztekor, imminens voltából fakadóan azonban Pál továbbra is arra buzdítja a hívőket, hogy maradjanak meg hitükben és aszerint éljenek.¹⁸²

Mint az már korábban szóba került, Taylor szerint a parúzia eltolódása és a várkozások újraértelmezése tulajdonképpen lehetőséget adott többek között arra is, hogy a korai, meglehetősen radikálisnak mondható erkölcsi normák kevésbé radikálissá

¹⁷⁷ Vö. TAYLOR, NICHOLAS H.: *Early Christian expectations concerning the Return of Jesus, From imminent parousia to the millennium*, in: *Journal of Theology for Southern Africa*, 104, 1999, 35-36.

¹⁷⁸ Vö. NICHOLL, 72.

¹⁷⁹ Vö. LÜDEMANN, 223- 224.

¹⁸⁰ Vö. LÜDEMANN, 214-215.

¹⁸¹ Vö. TAYLOR, 35-36.

¹⁸² Vö. TAYLOR, 41- 42.

váljanak, közelebb kerülve a tágabb társadalmi környezet normáihoz.¹⁸³ Az 1 Kor 7 Pál a korinthusi közösség szexualitással és házassággal kapcsolatos kérdéseire válaszol.¹⁸⁴ Állapotbeli kötelelességként a nőtlenség, házasság, újraházasodás kérdését tárgyalja többek között a parúzia fényében. Az apostol figyelembe veszi a szempontokat és lehetőségeket, és bár egyértelmű, hogy a szüzességet részesíti előnyben, engedményként mégis javasolja a paráznaság elkerülése végett a házasságot. Kiemeli azért is, hogy mindenki éljen úgy, ahogy meghívását kapta, és hivatkozik a szüzesség előnyeire is, mert a parúziára való előkészületek során így nem vonják el földi gondok az ember figyelmét, nem kell megosztania Isten és házastárs között, ez azonban részéről nem több, mint tanács.¹⁸⁵ Pál alapvetően itt is, mint általában a változást nem támogatja, az egyén lehetőleg maradjon meg abban a helyzetben és állapotban, amelyben a hivatását kapta, ezt az elképzelést az apostol mind szexuális kapcsolatokra, mind pedig etnikai hovatartozásra, szabadság kérdésére és társadalmi helyzetre vonatkoztatja.¹⁸⁶

Theißen úgy véli, hogy a parúzia kiemelte az evangélium jelentőségét, értelmes voltát, ugyanakkor egy igazán hatékony motiváló erőnek tekinthető a korakeresztény közösségek életében, abból is adódóan, hogy állandóan jelen volt, kifejezések, imaformák, ünnepi alkalmak emlékeztettek rá és az egyre inkább hozzá kapcsolódó jutalmazás és büntetés fogalomkörére is.¹⁸⁷

Mindezek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a parúziára való várakozás nem volt független a közösség életétől, hanem nagyon is hatással volt rá. Közelsége erkölcsös életvitelre motiválta a közösség tagjait, eltolódása pedig elősegítette, hogy a hagyományok megszilárduljanak, és kialakuljon egy kevésbé radikális életformát képviselő, de még mindig állandó készenlétben lévő korai egyház.

¹⁸³ Vö. TAYLOR, 35-36.

¹⁸⁴ Vö. HORRELL, DAVID G.: *The Development of Theological Ideology in Pauline Christianity*, in: ESLER, PHILIP (ed.): *Modelling Early Christianity, Social-scientific studies of the New Testament in its context*, London and New York, 1995, 223.

¹⁸⁵ Vö. LANG, FRIEDRICH: *Die Briefe an die Korinther*, 2. Auflage, NTD 7., Göttingen, 1994, 103-104.

¹⁸⁶ Vö. HORRELL, 223.

¹⁸⁷ Vö. THEIßEN, GERD: *Psychologische Aspekte paulinischer Theologie*, Göttingen, 1983, 18.

5. Konklúzió

Mint azt már a bevezetésben is említettem, a dolgozatom alapjául szolgáló hipotézis az volt, hogy a parúzia, mint eszkatológiai jelentőségű esemény, befolyásolta a korai keresztény közösségek életmódjának alakulását.

A παρουσία eredetileg egy mindennapi szóhasználatban gyakori, többértelmű görög kifejezés volt, amely egyaránt jelenthetett egy valamilyen következményekkel járó jelenlétet, de használhatták a jelenlétet eredményező jövetel, érkezés folyamatának kifejezésére is, mint az a korabeli szövegekből kiderült. Kutatásom során arra is kitértem, hogy hogyan módosult a kifejezés jelentése a hellén korszakban annak eredményeként, hogy elkezdik uralkodói méltóságok és istenségek látogatásának megnevezésére használni, ezáltal az értelmét egyetlen esemény-típusra korlátozva és szakrális jelentőséggel ruházva fel.

Pál egy olyan fogalmat vesz át, amelynek már megvan egy bizonyos jelentése a hellén kultúrkörben és mint kiderül, ettől az új szentírási jelentés sem tér el különösen sokban a kifejezés jelentésének mibenlétét tekintve, a jelentőség teljesen más kérdés, hiszen az esemény isteni volta, egyedisége és egyszerisége megkérdőjelezhetetlen, a keresztény közösségek számára pedig rendkívüli jelentőséggel bír.

Az egyes páli levelek vonatkozó részeinek elemzését követően igyekeztem összefoglalni mindazt, amit Pál apostol a parúziáról mond, valamint figyelni arra is, hogy ezeknek a kijelentéseknek milyen hatása lehetett és volt az egyes közösségek életére.

A vizsgált szövegek alapján elmondható, hogy a parúzia, mint eszkatológiai esemény befolyásolta a közösségek életét. Néhol felmerül annak is a lehetősége, hogy Pál szánt szándékkal hivatkozik rá, hogy a közösség tagjainak életét erkölcsös mederbe terelje, máshol pedig az derül ki, hogy a közösség számára is állandó kérdés, hogy mikor jön el és hogyan fog megvalósulni, ez pedig állandó készenlétet és éberséget is eredményez. A parúzia késlekedése idővel krízishez is vezet, hiszen az az elképzelés, hogy még az első keresztények életében bekövetkezne, megdől, ám ez a krízis is kifejti a maga utólagos pozitív hatását, hiszen előmozdítja, hogy a korakeresztény közösségek

átgondolják és újraértelmezzék a parúzia küszöbön álló voltához fűződő elképzeléseiket és reményeiket, megszilárdítsanak egyes hagyományokat és lehetőséget adjanak bizonyos életformák és struktúrák kialakulásának és megszilárdulásának.

6. Yhteenveto

Kuten jo johdannossa mainittiin, hypoteeseja taustalla Opinnäytetyön että παράγια tällainen tapahtuma eskatologisen merkitystä, vaikuttaa kehitykseen varhaisen kristillisen yhteisöt elämäntapa.

Väitöskirjani voidaan jakaa kolmeen suureen osaan pitkin edellä mainituista asioista. Ensimmäisessä osassa käsitellään historiallista taustaa παράγια, perustuu lähinnä antiikin Kreikan näytelmiä ja muita Aikalaistodistajien noin tekstiviestien käyttöä. Toinen osa vertailevan analyysin lyhempää yhdistää osittain jatkan raportoi käyttöä Jeesuksen toinen tuleminen Raamatun keskustelua. Kolmas ja viimeinen on mielekäs osa työni, olen opiskellut ja yrittänyt tiivistää, miten se vaikuttaa, onko, ja jos on, miten se vaikuttaa elämään yhteisöissä Jeesuksen toinen tuleminen.

Παράγια alkuperäisen arkipäivän kielenkäytössä oli tavallista epäselvä Kreikan sana, joka tarkoittaa molemmat ovat läsnä joitakin seurauksia, mutta he voisivat käyttää istuntoja johtaa läsnäolo ja ilmaisun prosessi saapumista sekä nykyaikaisia tekstejä paljasti. Tutkimuksessani olen sivuttiin myös miten lause muutetaan hellenistisen aikakauden, minkä seurauksena he alkavat käyttää osoittamaan hallitsijat ja arvovieraita vierailevat jumaluuksia, mikä merkitys yksittäisen tapahtuman tyyppin rajoitettu ja jolla on uskonnollista merkitystä.

Paul, käsite, joka heillä on jo tietty merkitys Kreikan kulttuurin alalla, ja kun käy ilmi, tämä uusi pyhien kirjoitusten merkitys poikkeaa erityisen paljon kannalta selitys siitä, mitä olemassaolo mielekkäästi eri asia, kuin jumaluus ja ainutlaatuisuutta tapahtuman kertaluonteisia on kiistaton, ja on suuri merkitys kristillisen yhteisön.

Tarkasteltuaan yksittäisten osien Paavalin kirjeet yritin tiivistää kaiken, apostolinen Paavali sanoo Jeesuksen toinen tuleminen ja kiinnittää huomiota siihen, että tällainen ilmoitus voisi olla vaikutusta yksilön ja yhteisön elämässä oli.

Teksteihin pohjautuvia tutkittu Jeesuksen toinen tuleminen kuin eskatologisia tapahtuma vaikuttaa elämään yhteisöissään. Joskus on myös mahdollista, että tietoisesti Paavali viittaa siihen, että yhteisön elämässä moraalien kanavan muualla ja käy ilmi, että pysyvä asia yhteisöä, kun se tulee ulos ja miten se toteutetaan, ja tämä jatkuva valmius

ja tulokset valppautta samoin. Jeesuksen toinen tuleminen viive johtaa kriiseihin sekä ajatus siitä, että vaikka ensimmäisen kristillisen elämän tapahtuu, hävitetään, mutta tämä kriisi on selittänyt myöhemmin myönteisiä vaikutuksia kuin edistää alussa kristilliset yhteisöt uudelleen ja uudelleen tulkita toinen tuleminen välittömän oli tuo ideoita ja toiveita, vakauttaminen tiettyjä perinteitä ja tarjoavat mahdollisuuden kehitystä tietyillä elämän muodoista ja rakenteista ja konsolidointi.

Forrásanyag

Primér forrásanyag

BibleWorks for Windows 7.0, Software for Biblical Exegezis and Research

Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.

The Greek New Testament, Fourth Revised Edition, Stuttgart, 1993.

AESCHYLUS: *Persians* , Perseus Collection, Greek- Roman Materials

<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0011>

(hozzáférés: 2013. február 8.)

DITTENGERGER, GUILIELMO: *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, Tertium Edita, Lipsiae, 1917.

EURIPIDES: *Alcestis*, Perseus Collection, Greek- Roman Materials,

<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0087>

(hozzáférés: 2013. február 8.)

EURIPIDES: *Hecuba*, Perseus Collection, Greeok- Roman Materials,

<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0097>

(hozzáférés: 2013. február 8.)

SOPHOCLES: *Electra*, Perseus Collection, Greek- Roman Materials,

<http://nlp.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0187>

(hozzáférés: 2013. február 8.)

VETTIUS VALENS: *Anthologies*,

<http://www.csus.edu/indiv/r/rileymt/Vettius%20Valens%20entire.pdf>

(hozzáférés: 2013. február 9.)

Enciklopédiák, lexikonok

- παρουσία, in: LIDDELL, HENRY-GEORGE–SCOTT, ROBERT–JONES, HENRY STUART–MCKENZIE, RODERICK: *The Online Liddell- Scott- Jones Greek- English Lexicon*, Theasurus Linguae Graecae, 2011, 1343.
- BRAUMANN, G: παρουσία, in: BROWN, COLIN (ed.): *The New International Dictionary of New Testament Theology*, vol. 2, G-Pre, 1976, 898-913.
- KOZMA ZSOLT (szerk.): *Teológiai idegen szavak, kifejezések, szólások szótára*, Kolozsvár, 2005.
- NELIS, J.: *Parusie*, in: HAAG, H.: *Bibel-Lexikon*, 4. Auflage, Tübingen, 1981, 1304-1312.
- OEPKE, A.: παρουσία, in KITTEL, Gerhard (szerk.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, 5. Band, Ξ-Πα, Stuttgart, 1966, 856-863.
- OPPÁLÉNY MIHÁLY–BALÁZS KÁROLY: *Újszövetségi szövegmutató szótár (Konkordancia)*, Budapest, 1987.
- RADL, WALTER- KEHL, MEDARD: *Parusie*, in: KASPER, WALTER (ed.): *Lexikon für Theologie und Kirche*, 3. Auflage, 7. Band, Freiburg, 2006, 1402-1405.
- VORGRIMMLER, HERBERT: *Új teológiai szótár*, Budapest, 2006.

Vallástörténeti és biblikus irodalom

- ALSUP, JOHN E.: *Eschatology and Ethics in Paul*, in: *Austin Seminary Bulletin* 94, 1978, 40-52.
- BEASLEY- MURRAY, GEORGE R.: *Resurrection and Parousia of the Son of Man*, in: *Tyndale Bulletin*, 42/2, 1991, 296-309.
- BENYIK GYÖRGY: *Az Újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete II, Introductio specialis*, Szeged, 1996.
- BOERS, HENDRIKUS: *The Form-Critical Study of Paul's Letters: I Thessalonians as a Case Study*, *New Testament Studies* 22, 1976, 140-158.
- BROWN, R. E. – DONAHUE, J. R. – SENIOR, D. – YARBRO COLLINS, A., *Az újszövetségi gondolkodás elemei*, in: BROWN, R. E. – FITZMYER, J. A. – MURPHY, R. E. (szerk.) *Jeromos Bibliakommentár III.*, Budapest, 2003, 511-552.
- CARSON, J. A.–MOO, J. D.: *An Introduction to the New Testament, Second Edition*, Michigan, 2005.
- CASTELOT, JOHN– CODY, AELRED, O. S. B, *Izrael vallási intézményei*, in: BROWN, R. E. – FITZMYER, J. A. – MURPHY, R. E. (szerk.) *Jeromos Bibliakommentár III.*, Budapest, 2003, 363- 406.
- DEISSMANN A.: *Licht vom Osten, Das Neue Testament und die neuentdeckten Texte der hellenistisch- römischen Welt*, Tübingen, 1908
- EDGAR, THOMAS R.: *The meaning of 'Sleep' in 1 Thessalonians 5,10*, in: *Journal of the Evangelical Theological Society*, 22/4, 1979, 345- 349.
- FITZMYER, JOSEPH A.: *Szent Pál teológiája*, in: in BROWN, R. E. – FITZMYER, J. A. – MURPHY, R. E. (szerk.) *Jeromos Bibliakommentár III.*, Budapest, 2003, 561- 574.
- HARRIS, M. J.: *2 Corinthians 5:1-10: Watershed in Paul's eschatology?*, in: *The Tyndale New Testament Lecture*, 1970.

- HARRISON, J.R.: *Paul and the Imperial Authorities at Thessalonica and Rome: A study in the conflict of ideology*, WUNT 273, Tübingen, 1976.
- HORRELL, DAVID G.: *The Development of Theological Ideology in Pauline Christianity, A struturation theory perspective*, in: ESLER, PHILIP (ed.): *Modelling Early Christianity, Social-scientific studies of the New Testament in its context*, London and New York, 1995, 219-231.
- HORSLEY, G. H. R.: *New Documents Illustrating Early Christianity, A Review of the Greek Inscriptions and Papiry published in 1976*, North Ryde, 1981.
- HORSLEY, G. H. R.: *New Documents Illustrating Early Christianity, A Review of the Greek Inscriptions and Papiry published in 1979*, North Ryde, 1987.
- JAKUBINYI GYÖRGY, *Bevezetés az Ószövetségbe I*, Gyulafehérvár, 1990.
- JUHÁSZ GERGELY: *Szeretnék elköltözni, és Krisztussal lenni, mert az mindennél jobb lenne (Fil 1,23)*, in: BENYIK GYÖRGY(szerk.): *Szent Pál és a pogány irodalom*, Szeged, 2010, 115- 139.
- LANG, FRIEDRICH: *Die Briefe an die Korinther*, 2. Auflage, NTD 7., Göttingen, 1994.
- LINCOLN, T. ANDREW: *Paradise now and yet, Studies in the Role of Heavenly Dimension in Paul s Thought with Special Reference to his Eschatology*, Society for the New Testament, Cambridge, 2004.
- LUKE, Trevor S.: *The Parousia of Paul at Iconium*, In: *Religion and Theology* 15, 2008, 225-251.
- LÜDEMANN, GERD: *Paulus, der Heidenapostel I, Studien zur Chronologie*, Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 123, Göttingen, 1980.
- LUSSIER, ERNEST: *The universal conflagration at the parousia*, in: *Catholic Biblical Quarterly*, 12.3, 1950, 243-247.

MENKEN, MAARTEN J. J.: *2 Thessalonians*, New Testament Readings, London- New York, 1994.

MEYER, BEN F.: *Did Pauls's view of the resurrection if the dead undergo development?*, in: *Theological Studies*, 47, 1986, 363- 388.

MOORE, A. L.: *The Parousia in the New Testament*, Supplements to Novum Testamentum 13, Leinden, 1966.

NICHOLL, COLIN R.: *From Hope to Despaire in Thessalonica, Situating 1 and 2 Thessalonians*, Society for New Testament Studies Monograph Series 126, Cambridge, 2004.

O'CALLAGHAN, P.: *Christ our hope, An introduction to Eschatology*, Washington D. C. 2011.

PADDISON, ANGUS: *Theological Hermeneutics and 1 Thessalonians*, Society for New Testaments Monograph Series, Cambridge, 2005.

PRIOR, DAVID: *Pál első levele a Korinthusiakhoz*, Budapest, 1995.

ROOSE, HANNA: *2 Thessalonians as Pseudoepigraphic 'Reading Instruction' for 1 Thessalonians: Methodological Implications and Exemplary Illustration of an Intertextual Context*, in BRODIE, THOMA L.- MACDONALD, DENNIS R.- PORTER, STANLEY E.: *The Intertextuality of the Epistles, Exploration of Theory and Practice*, Sheffield, 2006. 133-151.

SCOTT, JULIUS J. JR.: *Paul and Late-Jewish Eschatology, A Case Study, I Thessalonians 4:13-18 and II Thessalonians 2:1-12*, in: *Journal of Evangelical Theological Society*, 15/3, 1972, 133-143.

SMALLEY, STEPHEN S.: *The delay of the Parousia*, In *Journal of Biblical Literature*, 83.1, 1964.

SMALLEY, STEPHEN S.: *The eschatology of Ephesians*, in: *The Evangelical Quarterly* 28. 3, 1956.

SWIDERKOWNA, ANNA: *A hellenizmus kultúrája, Nagy Sándortól Augustusig*, Budapest, 1981.

TAYLOR, NICHOLAS H.: *Early Christian expectations concerning the Return of Jesus, From imminent parousia to the millennium*, in: *Journal of Theology for Southern Africa*, 104, 1999, 32- 43.

TEICHMANN, ERNST: *Die paulinischen Vorstellungen von Auferstehung, und Gericht und ihre Beziehungen zur jüdischen Apokalyptik*, Freiburg, 1896.

THEIßEN, GERD: *Psychologische Aspekte paulinischer Theologie*, Göttingen, 1983.

VANLANDINGHAM, CHRIS: *Judgement, and Justification in Early Judaism and the Apostle Paul*, Peabody, Massachusetts, 2006.

VILLIERS, PIETER G. R. de: *Safe in the Family of God: Soteriological perspectives in 1 Thessalonians*, in: WATT, J. G. VAN DER (ed.): *Salvation in the New Testament, Perspectives on Soteriology, Supplements to Novum testamentum 121*, Leiden, 2005, 305- 331.

Melléklet

1. számú melléklet: V. Mithridates Eupator levelei, Kr. e. 88

I [ὁ δῆ]μος [ὁ Νυσαέων καὶ ἡ βου]λὴ ἐ[τίμησαν] | Χ[αίρ]ήμ[ον]α Πυθοδώρου.

II Γάϊος Κάσιος Ν]υσαέων ἄρχουσι χαίρ[ειν]· Χ]αιρήμων Πυ[θοδώ]ρου υ[ιό]ς, πολέιτης ὑμέ[τερος], | πρὸς ἐμὲ ἦλθεν ἐ]ν Ἀπαμῆα ἡρώτησέν τε [ὅπως] | ἐξουσίαν αὐ[τῷ] [π]οιήσω ἐπὶ τοῦ συμβουλίου[ν]. | τούτῳ ἐγὼ ἐξουσίαν ἔδωκα οὕτως, ἐπε[ὶ] τῷ | συμβουλί[ω] ὠμολόγησεν καταλογῆς τῆς [συν]κλήτου καὶ δ[ήμου] Ἰωμαίων ἐπὶ τοῦ στρατοπέ[δου] | δώσειν δῶ[ρον] ἀλλέυρων μοδίους ἑξακισμυρί[ους]· | ἐγὼ δὲ περὶ [τούτ]ου τοῦ πράγματος ἀπεκρίθη[ν κα]λῶς [αὐ]τὸν π[ε]ποι[η]κέναι καὶ τάξει ἑματόν τε δ[ώσειν] | ἐργασίαν ὅπ[ως] ἐ]πιγινῶ ταῦτα ἡμῖν χάριτα εἶ[ναι]· | ἡμεῖς δὲ κ]αὶ τ[αῦτα] τῇ συνκλήτῳ καὶ τῷ δήμῳ τῷ [Ῥωμαί]ων διασαφήσομεν].

III Βασιλ[εὺς] Μιθραδ[άτης] Λεωνίππῳ σατράπῃ | [vac. χαί]ρειν·

ἐπεὶ Χ[αίρ]ήμω[ν] Πυ[θοδώ]ρου ἐχθρότατα κα[ὶ] | πολεμιώτα[τα] πρ[ὸς] τὰ ἡμέτερα πράγματα δια[κείμε]νος ἀπ' ἀρχ[ῆς] τ[ε] τοῖς ἐκχθίστοις πολέμοις [συνή]ει, ν[ῦν] τε τῇ[ν] ἐ[μῇ]ν παρουσίαν ἐπιγινούς τούς [τε υἱ]οὺς Πυθόδω[ρον] καὶ Πυθίων[α] ἐξέθετο καὶ αὐ[τὸς] πέ[φ]ευγεν, κήρ[υ]γ[μα] ποίησαι ὅπως ἐάν τις ζώντ[ας] ἀ]γάγῃ Χαιρήμ[ον]α ἢ Πυθόδωρον ἢ Πυθίωνα, λάβ[η] τάλαν[τα] τεσσαράκ[οντα], ἐὰν [δέ τις] τὴν κεφαλὴν τινος [αὐτῶν] | ἐνέγκῃ, λάβῃ τάλαντα [εἴ]κοσι.

IV βασιλεὺς Μιθραδάτ[ης] Λεωνίππῳ χαίρειν· | Χαιρήμω[ν] Πυθαδώρου πρότερον μὲν τοὺς δι[αφυ]γόντας Ῥωμαίων σὺν τοῖς παισὶν εἰς τὴν Ῥοδ[ίῳ]ν ἐξέ]θετο πόλιν, νῦν τε τὴν ἐμὴν παρουσίαν πυθό[μενος] | εἰς τὸ τῆς Ἐφασίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν καταπέ[φ]ευγεν | ἐντεῦθεν τε γράμματα πρὸς τοὺς κοινού[ς] πολε]μίου διαπέμπεται Ῥωμαίων (corr. ους)· ἔστιν δὲ ἡ [τούτου] ἄδεια τῶν γεγενημένων ἀδικημάτων ὁ[ρμη]τήριον τῶν καθ' ἡμῶν πραττομένων. φρ[όντι]σον ὅπως μάλιστα μὲν ἄγῃς αὐτὸν πρὸς [ἡμᾶς] | ἢ ἐν φυλακῇ καὶ εἰργμῷ ὑπάρχῃ ἄχρι ἂν ἀπ[ὸ] τῶν | πολέμιων ἐμὲ γενέσθαι.

I. [A nysaiak dé]mosza [és a bu]llé [tisztelt] Ch[aer]em[on], Pythodoros (fia)

II. Gaius Cassius a nysai előljárókhöz, üdvözlét.

Chairemon, Pythodoros fia, polgárotok, eljött hozzám Apameába, és azt kérte, engedjem neki, hogy tanácsadó gyűlésem (elé járuljon). Engedélyeztem neki, lévén, hogy megígérte a tanácsadó testületnek, hogy a szenátusnak és Róma népének járó megtisztelés mellett ajándékként ad a seregnek 60000 modii búzalisztet. Azt válaszoltam erre, hogy ez nemes gesztus tőle, és ezért én cserébe úgy tekintek erre, hogy ő felismerte, milyen kellemesek ezek a dolgok számunkra. Nekünk pedig jelentenünk kell ezeket a szenátusnak és Róma népének.

III. Mithridates király Leonippos szatrapának, üdvözlét.

Minthogy Chairemon, Pythodoros fia, a leggyűlöletesebb és legellenségesebb ember országunkban, aki mindig is értekezett leggyűlöltebb ellenségeinkkel, most, hogy értesült érkezésem felől biztos helyre menekítette fiait, Pythodorost és Pythiont, ő pedig megfutamodott, hirdesd ki, hogy aki elfogja Chairemont vagy Pythodorost vagy Pythiont élve, az negyven talentumot kap, vagy ha valaki valamelyik fejét hozza be, az húsz talentumot kap.

IV. Mithridates király Lenipposnak, üdvözlét.

Chairemon, Pythodoros fia korábban segített római menekülteknek fiaikkal a rhodosziak városába szökni, most értesülve jevetelemről az efezusi Artemisz templomába menekült, és onnan küld leveleket a rómaiaknak, mindenki közös ellenségének. Amit tett biztonságban tudva magát a támadásokkal szemben, az a kezdete mindazoknak a dolgoknak, amiket majd ellene teszek, fontold meg, hogyan tudnád nekünk elhozni őt, vagy hogyan lehetne őt letartóztatni és fogságban tartani, amíg meg nem szabadulok ellenségeimtől.

DITTENGERGER, GUILIELMO: *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, Tertium Edita, Lipsiae, 1917, 741.

2. számú melléklet: Néró korinthusi beszéde, Kr. e. 67

I Αυτοκράτωρ Καῖσαρ λέγει· Τῆς εἴς με εὐνοίας τε καὶ εὐσεβείας ἀμείψασθαι θέλων τὴν εὐγε|νεστάτην Ἑλλάδα κελεύω πλείστους καθ' ὅ[σ]ο[ν]| ἐνδεχέται ἐκ ταύτης τῆς ἐπαρχείας παρῖναι | ἰς Κόρινθον τῇ πρὸ τεσσάρων καλανδῶν Δεκεμβρίων.

II συνελθόντων τῶν ὄχλων ἐν ἐκκλησίᾳ προσεφώνησεν τὰ ὑπογεγραμμένα.
ἀπροσδόκητον ὑμῖν, ἄδρες Ἕλληνες, δωρεάν, | εἰ καὶ μηδὲν παρὰ τῆς ἐμῆς μεγαλοφροσύνης | ἀνέλπιστον, χαρίζομαι τοσαύτην ὅσην οὐκ ἐξωρή|σατε αἰτεῖσθαι· πάντες οἱ τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως | νῦν Πελοπόννησον κατοικοῦτες Ἕλληνες | λάβετε ἐλευθερίαν, ἀνισφορίαν, ἣν οὐδ' ἐν τοῖς εὐτυ|χεστάτοις ὑμῶν πάντες χρόνοις ἔσχετε· | ἥ γὰρ ἄλλοτρίοις ἢ ἀλλήλοις ἐδουλεύσατε. | εἴθε μὲν οὖν ἀκμαζούσης τῆς Ἑλλάδος παρειχό|μην ταύτην τὴν δωρεάν, ἵνα μου πλείονες ἀπολ|αύωσι τῆς χάριτος· δι' ὃ καὶ μέμφομαι τὸν αἰῶνα | προδαπανήσαντά μου τὸ μέγεθος τῆς χάριτος· | καὶ νῦν δὲ οὐ δι' ἔλεος ὑμᾶς, ἀλλὰ δι' εὐνοίαν εὐερ|γετῶ, ἀμειβομαι δὲ τοὺς θεοὺς ὑμῶν, ὧν καὶ διὰ | γῆς καὶ διὰ θαλάττης αἰεὶ μου προνοουμένων πε|πείραμαι, ὅτι μοι τηλικαῦτα εὐεργετῆν παρέσχον· | πόλεις μὴν γὰρ καὶ ἄλλοι ἡλευθέρωσαν ἡγεμόνες, | [Νέρων δὲ μόνος κα]ὶ ἐπαρχεῖαν.

ὁ ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν διὰ βίου καὶ Νέρωνος | Κλαυδίου Καίσαρος Σεβαστοῦ Ἐπαμεινώνδας | Ἐπαμεινώνδου εἶπεν· προβεβουλευμένον ἑαυτῷ εἶναι πρὸς τε τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον· | ἐπιδὴ ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κύριος Νέρων, αὐτοκράτωρ μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ τρισ|καιδέκατον ἀποδεδειγμένος, πατὴρ πατρίδος, | νέος Ἥλιος ἐπιλάμφας τοῖς Ἕλλησιν προειρημέ|μος εὐεργετῆν τὴν Ἑλλάδα ἀμειβόμενος δὲ | καὶ εὐσεβῶν τοὺς θεοὺς ἡμῶν παριστανομένους | αὐτῷ πάντοτε ἐπὶ προνοίᾳ καὶ σωτηρίᾳ, τὴν ἀπὸ | παντὸς τοῦ αἰῶνος αὐθιγενῆ καὶ αὐτόχθονα ἐλευθερίαν πρότερον ἀφαιρεθεῖσαν τῶν Ἑλλήνων εἰς | καὶ μόνος τῶν ἀπ' αἰῶνος αὐτοκράτωρ μέγιστος | φιλέλλην γενόμενος [Νέρων] Ζεὺς Ἐλευθέριος ἔδωκεν, ἐχαρίσατο, ἀποκατέστησεν εἰς τὴν ἀρχαιό|τητα τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας, προσθεῖς | τῇ μεγάλῃ καὶ ἀποδοκῇτῳ δωρεᾷ καὶ ἀνεισφο|πίαν, ἣν οὐδεὶς τῶν πρότερον Σεβαστῶν ὀλοτελῇ | ἔδωκεν· δι' ἃ δὴ πάντα δεδογμένον εἶναι τοῖς τε ἄρ|χουσι καὶ συνέδροις καὶ τῷ δήμῳ καθιερώσαι μὲν κα|τὰ τὸ παρὸν τὸν πρὸς τῷ Διὶ τῷ Σωτῆρι βωμόν, ἐπι|γράφοντας, Διὶ Ἐλευθερίῳ [Νέρων]ι εἰς αἰῶνα, καὶ ἀγάλα|τα

ἐν τῷ νὰῶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πτωΐου συνκαθειδρύοντας τοῖς [ἡμῶν] πατρίοις
θεοῖς [Νέρωνος] Διὸς | Ἐλευθερίου καὶ Θεᾶς Σεβαστῆς [Μεσσαλίνης], ἵνα | τούτων
οὕτως τελεσθέντων καὶ ἡ ἡμετέρα πόλις | φαίνεται πᾶσαν τειμὴν καὶ εὐσέβειαν
ἐκπεπληρωκυῖα εἰς τὸν τοῦ κυρίου Σεβαστοῦ [Νέωνος οἶκον.]| εἶναι δὲ ἐν ἀναγραφῇ
τὸ φήμισμα παρὰ τε τῷ Διὶ τῷ Σω|τῆρι ἐν ἀγορᾷ ἐν στήλῃ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ
Ἀπόλλωνος τοῦ Πτωΐου.

I. Az uralkodó császár kihirdeti:

Minthogy jutalmazni óhajtom a legnemesebb Görögországot irántam való jó szándékáért és áhítatosságáért, elrendelem, hogy a lehető legtöbben legyenek jelen november 29-én Korinthusban e provinciából.

II. Amikor a tömeg összegyűlt, a következő beszédet intézte hozzájuk:

Görögök, váratlan ajándékot adok nektek- noha bármit lehetne várni nagyvonalúságomtól- olyan mértékű ajándék ez, hogy képtelenek lettetek volna kérni. Ti, görögök, akik Achaját lakjátok és mindazt, ami Peloponesszész volt, szabadságot kaptok és mentességet az adóktól, amitek nem volt még virágkorotokban, legkedvezőbb időszakaitokban sem, mert vagy idegenek vagy egymás rabszolgái voltatok. Azt kívánom, bár akkor adhattam volna ezt az ajándékot, amikor Görögország a virágkorát élte, hogy jobban élvezhettétek volna jótekonyságom nagyságát. Az időt okolom azért, hogy megfogytokozott jótekonyságom mértéke. De, ahogy az van, irántatok való jótekonyságból adományozom, nem sajnálatból, hanem jószándékból, és ellenszolgáltatásként isteneiteknek, akiknek tartós törődését élvezhettem tengeren és szárazföldön, mert ők tették lehetővé számomra, hogy ilyen nagy jótekonyságot gyakorolhassak. Más előljárók csak városoknak adtak szabadságot, egyedül Néró tette meg ezt egy egész tartománnyal.

A mindenkori császár és Néró Claudius Caesar Augustus főpapja, Epaminondas, Epaminondas fia, kihirdette (előzetes megfontolásra benyújtotta a tanácshoz és az embereknek):

Mióta uralkodói hatalmának tizenharmadik évében az egész világ ura, Néró, pontifex maximus, országának atyja, Új Nap, mely a görögökre ráragyogott, eldöntötte, hogy jótekonyságát adományozza Görögországnak és megjutalmazta, kegyességet mutatva isteneink iránt, akik vele voltak biztonságáról gondoskodva, mióta ő, Néró, a megszabadító Zeus, az egyetlen és legnagyobb császára korunknak, a görögök barátja, az örök veleszületett szabadságot adományozta, amelyet formálisan elvettek a görögöktől, ő visszaadta a múlt autonómiát és szabadságot és ehhez a nagyszerű és váratlan ajándékhoz az adóktól való teljes mentességet adta, amit egyetlen császár sem adott eddig nekünk. Ezért eldöntötték a tanácstagok és a nép, hogy imádjuk őt a megváltó Zeusznak szentelt oltárnál és ráírjuk, hogy a Megváltó Zeusznak, Nérónak mindörökké és emeljünk szobrot Nérónak, a Megváltó Zeusznak és az istennő Augusta

Messalinának Ptoian Apolló templomában, hogy együtt legyenek a mi ősi isteneinkkel, így amikor mindezek a dolgok véghez vivődnek, lássák, hogy városunk minden megbecsülést és kegyeletet kiöntött az úr, Néró Augustus házára. Eldöntetett az is, hogy felirat készüljön egy oszlopra Zeusz Megváltó mellett a piactéren és Ptoian Apolló templomában.

DITTENGERGER, GUILIELMO: *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, Tertium Edita, Lipsiae, 1917, 814.

3. számú melléklet: Egy prefektus érkezésének bejelentése

- [πρό]νοιαν ἐποιησάμην τοῦ π [±8]ρους
[](m.2) ἐγ τό(μου) α ἐ(πὶ) κολ(λήματος)[]
- (m.1) [στρ(ατηγοῖς) τ]ῶν ὑπογεγραμμένων νομῶν χαίρειν·
[Λαρκ]ίου Μέμορος μέλλοντος ἤδη ἐπ' ἀγαθοῖς τῇ Αλγυπ[τίων]
5 [χώρᾳ] παρῆται[ὅπ]ου ἐὰν ἦν φροντίσατε, ἐπιστάμενο[ι ὅτι]
[e. g. ὁ ἀμελῶν δίκην ὑ]φέξει· ταῦτα γράφω ἀ[ξιω]θεὶς ὑπ' αὐτοῦ γλ[]
[]
[]ισς[..] Φθεμφουθ(ιτ-)

(másodkézből) ... az első tekercsből ...-dik oszlopnál

(első kézből) [a sztratégoszoknak] akik nevei alább vannak feltüntetve, üdvözlét.

Álljatok rendelkezésére [Lark]iosz Memornak, aki jelen lenni szándékozik az egyiptomi nép földjén mindenhol, ahol csak lehetséges ez számára, a nép java érdekében, tudva, [hogyan aki ezt figyelmen kívül hagyja], [büntetésül] megfizet majd érte. Az ő kérésére írom ezt...

HORSLEY, G. H. R.: *New Documents Illustrating Early Christianity, A Review of the Greek Inscriptions and Papyri published in 1976*, North Ryde 1981, 46.